

UDK 811.163.42'374"17"
Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 23. IX. 2005.
Prihvaćen za tisak 14. XII. 2005.

Ivana Franić

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
ifranic@ihjj.hr

RUKOPIJNI *DICTIONARIUM LATINO-ILLIRICUM* (1715. – 1716.) ĐURE MATIJAŠEVIĆA

U radu se predstavlja rukopisni rječnik *Dictionarium Latino-Illiricum* (1715. – 1716.), djelo Dubrovčanina don Đure Matijaševića. Rukopis se čuva u knjižnici Samostana Male braće u Dubrovniku. Analizira se autorova leksikografska metoda, te se naznačuje leksičko bogatstvo desne, hrvatske strane.

0. Uvod

Svećenik, erudit, bibliofil i leksikograf don Đuro Matijašević (Dubrovnik 1670. – Rim 1728.), u prvoj je polovici 18. stoljeća sastavio dvojezični *Dictionarium Latino-Illiricum*, koji je ostao u rukopisu. Važnije pojedinosti iz autorova života i djelovanja naveli smo u radu o dubrovačkoj zbirci poslovice *Proričja slovinska* iz 1697., čije smo autorstvo pripisali upravo Matijaševiću (v. Franić 2004). U jezičnopovijesnim radovima uglavnom zapostavljen, taj neumorni kulturni djelatnik, *spiritus movens* dubrovačke *Akademije ispraznih*, nakon gotovo triju stoljeća zaslužuje pozornost hrvatske jezikoslovne javnosti. Njegov je *Dictionarium* jedno od neistraženih djela hrvatske dopreporodne leksikografije. S točke gledišta dubrovačkoga areala, taj je rječnik gotovo jedini trag leksikografskoga rada koji je bio upisan u načela *Ispraznih*, pa predstavlja poveznicu Mikaljina *Blaga* i Della Bellina *Dizionarija*. Cilj je ovoga članka detaljnije predstaviti taj rukopisni rječnik, s naglaskom na autorovoj leksikografskoj metodi te leksičkom bogatstvu desne, hrvatske rječničke strane.

1. Rukopis

Dictionarium Latino-Illiricum dio je rukopisnoga kodeksa br. 194 pod naslovom *Razlika skladanja slovinska* koji se čuva u knjižnici Samostana Male braće u Dubrovniku. O tome kodeksu prvi je spomen dao Pavo Mitrović godine 1909. u studiji *Četiri nepoznata dubrovačka rječnika*.¹ Od četiri rječnika koje Mitrović opisuje, tri su, dotad nepoznata, dubrovačka rječnika, a četvrti je talijansko-slovenski rječnik nepoznata autora.² Osim Matijaševićeva *Dictionariuma*, Mitrović kao dio rukopisnoga kodeksa br. 194 spominje i Cekinićev *Vocabolario*, a treći rječnik naziva čakavskim, što se zapravo odnosi na *Slovo Slove dalmatinsko italiansko*, kako se još naziva hrvatsko-talijanski rječnik pripisan Bartolu Kašiću. Brlek u prvome dijelu monografije *Rukopisi Samostana Male braće u Dubrovniku* opisuje ovaj kodeks pod brojem 194 te navodi da na prvome mjestu u kodeksu dolazi tiskani *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum...* Fausta Vrančića, a da za njim slijede tri gore navedena rječnika.³

O postanku toga rukopisnog kodeksa, prema našim spoznajama, postoji tek jedna pretpostavka. Vladimir Horvat u svojim istraživanjima Kašićeva života i djela kreće tragom Mitrovićevih i Brlekovih zapisa, pa u prvotisku Kašićeva rječnika zaključuje da je upravo Đuro Matijašević zaslužan za očuvanje Kašićeva rukopisnoga rječnika: „U njemu je [Dubrovačkome kolegiju] Kašić boravio od 1609.–1612., i opet od 1620.–1634., pa je mogao tada ostaviti Rječnik u knjižnici Dubrovačkog kolegija. No, vjerojatnije je da ga je ponio sa sobom jer ga je još doradivao [...] i prevodeći u Rimu RITUAL RIMSKI. Dubrovački svećenik leksikograf Đuro MATIJAŠEVIĆ [...] koji je 1710. otišao u Rim i tamo postao kanonik u Hrvatskom zavodu sv. Jeronima, došao je u posjed Kašićeva rukopisnog Rječnika. Poslije ga je poklonio Dubrovačkom kolegiju, zajedno sa svojim rječnikom *Dictionarium Latino-Illiricum*, kako svjedoči i onaj napis „*Ex dono Can. Georgii ... Matthaeiorum*“.⁴ Don Đuro je dakle pronašao Kašićev rukopisni rječnik, te ga je, kao i čitavu svoju biblioteku, darovao Dubrovačkom kolegiju. Njegov nećak, isusovac Ivan Marija Matijašević (1714. – 1791.), zaslužan je za nastanak kodeksa *Razlika skladanja slovinska* jer je on nakon ukinuća isusovačkoga reda sve knjige prenio u knjižnicu Samostana Male braće. Tako je sabrao i ta četiri rječnika te ih dao uvezati.

¹ V. Mitrović 1909. Autor rječnike naziva *dubrovačkima* jer se čuvaju u Dubrovniku.

² *Dizionario italiano-illirico incominciato* u Čulićevu se katalogu navodi pod br. 188, a u Brlekovu pod br. 140.

³ V. Brlek 1952:185–188.

⁴ V. Horvat 1990:XVII.

Uvidom u kodeks br. 194 utvrdili smo da njegov sadržaj odgovara onome što je naveo Brlek. Uvezan je u kartonske korice veličine 24,5 x 18,5 cm. Na unutarnjoj strani korica piše: *Coll. Rag. S. J. Ex dono Can. Georgii et Blasii fratrum Matthaeiorum*. Na idućoj stranici stoji *Ra]lika skladanja slovinska. Rukovet Pærava. Colleg. Ragusini S. J.*. Na str. 4 naveden je sadržaj *Ka]alo skladanja sdarscjanieh*. Sadržaj je sljedeći:

Fausti Verantii Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum.

Georgii Matthaei Dictionarium Latino-Illyrico-Ragusinum.

F. Lorenzo da Ragusa Zecchinich Dizionario Italiano-Illyrico.

Dizionario Illyrico-dalmatino-italiano. Slovoslovyje dalmatinsko italiansko.

Oznake paginacije nisu provedene jedinstveno od prve do zadnje stranice, pa svaki rječnik ima posebnu paginaciju. Vrančićev *Dictionarium* teče od 8 do 128, Matijaševićev *Dictionarium* od 5 do 114 nove paginacije, Cekinićev *Vocabolario* od 5 do 243 nove paginacije te tzv. Kašićev *Hrvatsko-talijanski rječnik* od 3 do 260, s praznim stranicama 23–24, 49–50, 71–72.

Dvojezični *Dictionarium Latino-Illyricum* pisan je u razdoblju od 1715. do 1716. godine. U kontinuitetu hrvatske leksikografije, koliko je nama poznato, *Dictionarium* bi – nakon Vrančićeva *Dictionariuma* i Vitezovićeva *Lexiconna* – bio treći po redu hrvatski rječnik s latinskom lijevom stranom. Ujedno je to i prvi takav rječnik na dubrovačkome području. Stoga je neprijeporno da on predstavlja važan prinos za povijest hrvatske dvojezične leksikografije. Matijašević ga je sastavio u Rimu, premda u njegovoj korespondenciji ne nalazimo podataka o pisanju rječnika. Na naslovnici piše:

Dictionarium Latino-Illyricum Compendiatum sive Dictiones aliquae ex pervetusto Dictionario Ragusino M. S. depromptae a Georgio Matthaejo Praesbio Ragusino Proth. Apost.

Na naslovnici još stoji da je rječnik dar braće Matijaševića dubrovačkome isusovačkom kolegiju: *Colleg. ragusin. ex dono eiusdem Can. Georgii et Blasii Fratrum Matthaeiorum*. Dimenzije su rječnika 20x13,5 cm, a ukupno obaseže 116 stranica. Papir je od starine požutio, a prvih petnaestak stranica dijelom je restaurirano, pa smo na tim mjestima morali tekst potpuno rekonstruirati.

Na početku rječnika piše:

Anno Dni 1715, die 18. Novbris Romae. Dictiones aliquae ex Dictionario Latino-Illyrico-Ragusino depromptae.

Na kraju rječnika navodi se i datum kada je rječnik završen:

Sværha. Hvala Boggu. Die 18. Septembris 1716.

Rječnik je dakle sastavljen u Rimu u razdoblju od točno devet mjeseci – od 18. studenoga 1715. do 18. rujna 1716. godine. Nije do kraja razjašnjeno pitanje staroga dubrovačkoga rječnika (*pervetusto dictionario ragusino*, odnosno *dictionario latino-illyrico-ragusino*) koji se spominje u uvodnim napomenama. Naime, ionako oskudna literatura o ovome rječniku navodi da je zapravo riječ o prijepisu nekoga starog dubrovačkog rječnika.⁵ Mitrovićevu pretpostavku preuzima i Brlek.⁶ Međutim, mislimo da ta pretpostavka nije održiva, jer da je u 17. st. postojao neki vrlo stari dubrovački rječnik, malo je vjerojatno da bi ga naraštaji nakon potresa u potpunosti prešutjeli. Osim toga, ako je Matijašević načinio prijepis toga rječnika, znači da je taj *pervetustum dictionarium ragusinum* morao biti opsežan barem onoliko koliko i Matijaševićev. A ipak je teško povjerovati da bi tako opsežan rječnik mogao ostati prešućen.

Pomnim pregledom Matijaševićeva *Dictionariuma* utvrdili smo da on obseže 116 stranica teksta i donosi 13.578 natuknica, što je nešto više od 13.000, koliko je pretpostavio Pavo Mitrović.⁷ Lijeva je strana latinska, a desna hrvatska. Latinska riječ dodatno je i podcrtana. Natuknice se donose abecednim redom, a na svakoj stranici raspoređene su u četiri stupca. Na kraju svakoga slova ostaje prazan započeti stupac. Za neke latinske natuknice ne donose se ekvivalenti, pa se praznine na takvim mjestima obilježavaju točkicama. Autor je vjerojatno naknadno namjeravao unijeti dobre hrvatske riječi, unekoliko preciznije ekvivalente. Tekst je pisan gusto, teško čitljivim, na trenutke gotovo nečitljivim rukopisom, prepunim abrevijatura, koje tek nakon duljega pregledavanja teksta postaju jasnije. Sve su hrvatske riječi naglašene, a latinske tek na prvih nekoliko stranica. Zabunom napisane riječi i slova autor precrtava te iznad retka ispisuje točnu riječ ili slovo.

U uspostavi latinske strane Matijašević je bez sumnje pri ruci imao prvo izdanje Megiserova *Thesaurusa* objavljenoga u Frankfurtu 1603. godine. O tome svjedoči i činjenica da je kao predradnju za trojezični rječnik *Ispraznih* ekscerpirao iz *Thesaurusa* prva tri slova.⁸

⁵ Mitrović izrijekom kaže: „Mattei spominje kao svoj glavni izvor jedan prastari dubrovački rječnik, o kojem mi ne znamo upravo ništa, jer nam nijedan literarni historik dubrovački nije o njemu ostavio nijedne vijesti. Kako znamo da je Đuro Mattei s najvećijem trudom skupio s v a izdana i neizdana dubrovačka djela i to ostavio jesuitima dubrovačkijem, to je lako moguće, da je on prvi našao taj prastari dubrovački rječnik i upotrebio ga kao glavno vrelo za svoj rječnik. Ja sam s dopuštenjem O. Bašića pregledo sve rukopise biblioteke dubrovačkijeh jesuita, ali o rječniku nema ni spomena, nego moramo misliti, da je ta divna zbirka Đura Mattei propala.“ Mitrović 1909:524.

⁶ Brlek 1952:186.

⁷ Usp. Mitrović 1909:526.

⁸ Ekscerptima je Matijašević dao naslov *Thesaurus Poliglottus vel Dictionariu[m] Multi-*

Budući da je bio izraziti bibliofil, vjerojatno je imao i koje izdanje velikoga *Calepina*. Jedno izdanje Galesinijeva talijanskoga rječnika imao je u Dubrovniku Ivo Natalić Aletin. Objasnidbeni karakter hrvatske strane možda potječe iz činjenice da je Matijašević imao kao predložak neki latinski jednojezičnik iz kojega je prevodio definicije na hrvatski, jer nije uspijevaio naći hrvatski adekvat.

2. Napomena o grafiji

Jezik *Dictionariuma* odraz je ondašnjih purističkih nastojanja koja su zagovarali *Isprazni*. Kao pokretač i duša te akademije, Matijašević je osobitu pozornost posvećivao čistoći jezičnoga izraza. Ideal takva čistog jezika vidio je u očuvanome i neiskvarenome narodnom govoru, pa se osobito trudio u bilježenju i prikupljanju izvorne domaće riječi. Tako su nastale mnoge inovacije na svim jezičnim razinama, a napose u leksiku. Razumije se da je na tragu Vrančićeva, Kašićeva i Mikaljina djelovanja preuzimao i dobar dio njihovih rješenja te ih prilagođavao rješenjima koja su nudili organski govori Dubrovnika i okolice.

Matijašević posve sigurno u jednome nadmašuje prethodnika Mikalju te suvremenika Della Bellu: svojom kompetencijom izvornoga govornika dubrovačkoga idioma. Naime, premda je Jakov Mikalja moliškohrvatskoga podrijetla, ne može se reći da je dubrovački njegov materinski idiom. Isto tako, Talijan Ardelio Della Bella izvrsno je poznao dubrovačku štokavsku jekavštinu, ali ju je učio kao strani jezik – njegov je materinski jezik talijanski. Matijaševićovo podrijetlo i materinski dubrovački idiom njegova su bitna prednost u odnosu na navedene leksikografe. Osim toga, on je i izvrsno poznao gramatiku, pa je mogao bolje, potpunije i točnije zabilježiti jezične oblike i njihove značajke.

Dubrovački se idiom može u *Dictionariumu* potvrditi i pratiti na svim jezičnim razinama: fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini, bez obzira na činjenicu da je riječ o dvojezičniku, u kojemu bismo na desnoj strani očekivali preciznost i jasnoću.

Budući da Matijaševićev jezik nije predmet ovoga rada, za ovu priliku tek ćemo se osvrnuti na njegov grafijski sustav. Premda bi se moglo pomisliti da Matijašević uglavnom preuzima grafijska rješenja svojih prethodnika iz južnoga leksikografskoga kruga, tomu nije tako. On se, doduše, u velikoj mjeri osla-

linguax Hyeronimi Megiseri, a nalaze se u rukopisnome kodeksu br. 270 iz knjižnice Male braće (Brlakov katalog), na str. 417–429.

nja osobito na Đamanjićeva rješenja iz *Nauka*,⁹ tek donekle na Kašića. Istodobno njegov sustav pokazuje i zanimljive poboljšice.

Grafija u *Dictionariumu* mogla bi se sažeto i pregledno prikazati ovako:

FONEM	GRAFEMI	PRIMJERI
/c/	z, ʒ, ʒz	zklo, klinaʒ, gagrīʒza
/ʒ/	zʃ	prozʃor, zʃora
/č/	c, cc	cempres, placcem
/ć/	ch, chj, cchj (*tj)	kosjerich, opchjen, vocchje
/ǰ/	ge, gj, gi (*dj)	ǰigem, megju, tugin
/i/	j, Ø	mjesez, biem
/l/	gl	pigl, vargliv
/ń/	gn	mugna, ghgnio
/r/	ær	værlina, zærv
/s/	s, ss	neslan, kvassim
/š/	sc	ubosctvo
/z/	ʃ	jeʃik
/ž/	ʃc, xʃ	lupeʃc, ʃcelud; dixem

¹ Grafija koja je potvrđena samo u pet primjera, svi na prvoj stranici rječnika.

* u tim se skupinama ne može pouzdano utvrditi izgovor

Upravo takva grafijska rješenja potvrđena su i u zbirci poslovice *Proričja slovinska*, koju smo pripisali Matijaševiću,¹⁰ a posebno je zanimljivo bilježenje fonema /ʒ/, /č/, /ć/, /ǰ/, /ń/, /š/ i /ž/.

Pri izboru grafijskoga rješenja za /s/ i /š/ s jedne, te za /z/ i /ž/ s druge strane Matijašević se vodio svojevrsnim paralelizmom u označavanju svakoga od tih dvaju parova fonema: /s/ = s, /š/ = sc; /z/ = ʃ, /ž/ = ʃc. U tome vidimo mo-

⁹ *Nauk za pisati dobro latinskijem slovima riječi jezika slovinskoga*, tiskan 1639.

¹⁰ Usp. Franić 2004:36–38.

gući utjecaj Đamanjćeva *Nauka*, gdje se ti fonemi bilježe upravo identično. Grafem *x* Matijašević koristi tek nekoliko puta, i to na prvoj stranici rječnika u riječima *lupexi* s. v. *Abbactores*; *Boxi* s. v. *Abbias*; *moxe* s. v. *Abditivus*; *bjexim* s. v. *Abigo*; *dixem* s. v. *Abjudico*. Vjerojatno je na samome početku odustao od takva bilježenja.

Fonem /ʒ/ bilježi se grafemom *g* pred prednjim vokalima, odnosno digramom *gj* pred stražnjim vokalima. Nije jednostavno utvrditi jesu li razlike u grafiji označavale i različite izgovorne vrijednosti, pa ostaje nejasnom fonemska vrijednost digrama *dj* u primjerima *vidjet*, *šapovidjen*, *djavao*, *nasladjenje*, *djevenize*, *rodjen*, *gvo[dje*, *millosærdje*.

Fonem /č/ Matijašević bilježi četirima različitim grafijama. Najčešći su digram *ch* i trigram *chj*, kao u primjerima *suproch*, *vochka*, *doch*, *jagancich* te *obrachjamse*, *nemochjan*, *svjehje*. Dosta često javljaju se i trigram *cch* te slijed *cchj*, naprimjer *nocchi*, *vrucchina*, *vecchje*, *macchja*, *hocchje*.

Fonem /l/ bilježi se na tri različita načina: digramom *gl* i trigramima *gli* i *glj*, kao u primjerima *pošcuditegl*, *kortigl*, *pigl*, *kærmegl*; *dglina*, *prodiglivam*, *obaglivanje*, *vagliam*; *jeguglja*, *ughgljevje*, *Puglja*, *objavgljenje*. Iznimka je jedino pogrešno napisana imenica *iglica*, koja sadrži digram *gl*. Da bi se obilježio nepalatalni slijed *gl*, pravilno je bilježenje te riječi po svoj prilici trebalo biti trigramom *ghl*, dakle *ighlica*, kao što je inače u primjerima *sighlo*, *ghlava*, *ighla*, *ghloba*, *maghla*.

Grafija fonema /ŋ/ polazi od sličnih pretpostavki kao u slučaju fonema /l/. Naime, po uzoru na talijansku grafiju, /ŋ/ se obilježava digramom *gn* i trigramom *gni*, u primjerima *daini*, *napugnam*, *cignu*, *millostigna*, *oghgneno*, *stjegn*, *kogn*, *gnivva*, *gnih*, *sumgnim*, *knigga*, *pustigna*. U refleksima jata – u korijenima riječi, te tvorbenim i gramatičkim nastavcima – Matijašević primjenjuje grafiju *nj* kao u primjerima *ghnjev*, *ghnješdo*, *snjeh*, *njemaz*, *casnjem*, *svjetovnjem*, *zærkovnjeh*, *njeka*, *njekolik*, *injeh*, *jednjem*, *ponjet*, *podnjet*.

Josip Jernej navodi da je već Mikalja u *Blagu* u digramima *gl* i *gn* bilježio sliven izgovor /l/ i /ŋ/ od neslivenoga izgovora sljedova *l-j* i *n-j*.¹¹ I u *Dictionariumu* nalazimo jasno i gotovo dosljedno poštivanje toga načela.

O grafiji u *Dictionariumu* te o Matijaševićevu stavu spram prilagodbe pisma najbolje svjedoče njegove vlastite riječi, upućene Ignjatu Gradiću koji ga je molio da pregleda njegov *saggio del opera*. Gradić Matijaševiću piše 12. travnja 1715.,¹² dakle nekoliko mjeseci prije nego što će ovaj započeti s dovršava-

¹¹ V. Jernej 1951:143.

¹² *Lettere* II, str. 333–340.

njem *Dictionariuma*. Matijašević mu odgovara tek 20. svibnja 1720.,¹³ te jasno izražava svoje mišljenje o pojedinim grafijskim rješenjima.

Matijašević u grafijskim rješenjima, kako i sam tvrdi, ni u čemu ne slijedi Mikalju. Najbolji je primjer za to pisanje slogotvornoga *r*. Matijašević smatra da Mikaljino dvojako pisanje toga fonema *ar* i *rri* ne odgovara u potpunosti prirodi toga glasa. Za slogotvorni *r* Matijašević ne prihvaća onodobnu, a i kasniju praksu bilježenja digramom *ar*, te predlože grafiju *ær*, pozivajući se na Kašića. Poznato je da je čakavac Kašić taj fonem bilježio digramima *ar*, tek u njegovoj tragediji *Venefridi* rijetko se može naići na digram *ær*.¹⁴ Matijašević smatra da je riječ o diftongu, u kojemu se dva vokala „nesavršeno“ izgovaraju. Premda se ne slaže s Mikaljinim bilježenjem *rri*, mogli bismo reći da upravo poput Mikalje osjeća pravu prirodu slogotvornoga *r*, u kojemu ne dolazi do potpune realizacije ni vokala *a*, ni vokala *e*. Maretić navodi da su tu grafiju kasnije imali Stjepan Rosa (Rusić) u djelu *Život gospodina Jezusa Krista naroda čovječanskoga spasitelja*, 1764., (primjeri *værhu*, *pærvog*, *smær*, *baerda*, *tværđ*) i Ivan Marija Matijašević u djelu *Srce prisveto Jezusovo razgledano*,

¹³ Non mi piace in tutto la sua ortografia. V[ostra] R[everenza] seguita il parere del P. Micaglja, dal quale ho io sempre dissentito, e mi l/Susingo, con q[ua]lche fondam[en]to. Prvi = Srze = qn'do si pronunziano, chi non s'acorge esser termini composti di due sillabe: scrivendosi (per)ò così, io non vi ravviso che una sola, ed è q'lla, dov'è posta la vocale. Prs, Smrt, brk, vr ed altri di simil sorta, si pronunziano come una sillaba, ma scrivendosi senz'alcuna vocale, non puo riconoscersi p[er] sillaba, poichè una o più consonanti accozzate insieme in qualunq; maniera si voglia, non formeranno mai di lor natura una, o più sillabe senza intervento di una, o più vocali. Anche la Lingua Latina ha delle parole aspre e dure, e monosillabe, ma non troverà mai che siano scritte senza vocale; e tali sono = Ars = Mars = Pars = Trabs = Trans = Fers = Merx = Stirps = Mors = Sors = La preposizione Per col verbo Sto, Persto = ed altri simili. Dissi male, che VR seguita il parere del P. Micaglja, mentre affaciatomi alla di lui ortografia, truovo che ancor egli riprutva[?]soa cotal modo di scrivere, appigliandosi a quell'altro, che eqvalm[ente] non mi piace = Smrrit = Prris = Brrik = krriv = ben che affatto non condanno[?] chi scrive = Smart, o Smert = Pars, o Pers = Bark, o Berk = Karv, o Kerv =. Bensì ne libri in dialetto Boemo osservo scriversi si fatte voci come appunto da lei si usa, e comp'sto esempio potrebbe difendersi; ma p[er] le ragioni disopra toccate non posso indurmi a seguitarlo, q'ndo eziando visi accostasse l'ortografia Polacca, che sene allontana. Io p[er] esso volentiere preferisco in q[ue]sto particolare a q[ua]nto anno scritto diversam[en]te. Il solo esempio semene servirò sa mai darò q[ua]lche cosa alle stampe del P. Bartolomeo Cassio cotanto benemerito della Lingua Illirica. Egli osservando che alcuni scrivevano cotali aspre voci con l'a, altri con la e, giudicò che gli uni e gli altri vi riconoscevano un non so che dell'a, e della e, onde assertigliando l'ingegno, l'una a, l'altra vocale unì insieme, ae e ne fece risultare il dittongo, che di sua natura partecipa di due vocale che imp[er]fettam[en]te si pronunziano: tal esempio sostenuto dalla ragione si fattam[en]te mi p[er]suade, che lo preferisco a qualcunq[ue] altro, finchè nonne venga si mosso[?] da ragioni più convicenti, e q[ua]ndo VR ne abbia q[ua]lcheduna, la prego a farmela sap[er]e p[er] mio disinganno. [...] Lettere II, str. 341–344.

¹⁴ Digram *æ* upotrebljava se u tekstu drame desetak puta. V. o tome u predgovoru D. Gabrić-Bagarić 1991.

zaljubjeno, častjeno, nasljedovano, 1783., (primjeri *pærho, smærtno, sværha, kærvavi, pærsima*).¹⁵

Budući da je *Dictionarium* ostao u rukopisu, nije poznato je li Matijašević namjeravao sastaviti i kakve aneksne ortografske upute.

Zaključno možemo reći da grafija u *Dictionariumu* pokazuje da je autor u potpunosti bio svjestan činjenice da grafijski sustav odslikava glasovni inventar jezika. U tom smislu njegova grafijska rješenja teže što većoj ekonomičnosti, pa se po kvaliteti rješenja može smjestiti odmah uz bok Kašiću, koji mu je i neposredan uzor. Priklanja se i grafiji kakvu je predlagao Rajmundo Đamanjić u svome *Nauku*, te istodobno odbacuje Mikaljina zamršena rješenja.

3. Leksikografski postupci

Budući da je *Dictionarium* ostao u rukopisu, smatramo da pri valorizaciji Matijaševićevih leksikografskih postupaka ne možemo primijeniti iste kriterije na temelju kojih ocjenjujemo ondašnje velike poliglote tiskane rječnike (starije Mikaljino *Blago* te mlađi Della Bellin *Dizionario*). *Dictionarium* je leksikografsko djelo manjega opsega, vjerojatno zamišljeno kao manji priručni rječnik. Stoga je za Matijaševićev leksikografski opis karakterističan minimalizam, uglavnom lišen složenijih postupaka. Riječ je o dvojezičnome latinsko-hrvatskome rječniku u kojemu na lijevoj strani rječničkoga članka stoji latinska natuknica, a desna je strana prijevod latinske natuknice, odnosno hrvatski ekvivalent. Leksikografski metajezik¹⁶ u etimološkoj i gramatičkoj sastavnici vrlo je oskudan, dok su hrvatske definicije izrazito bogate i razvedene.

Najprije ćemo opisati strukturu latinske strane, s osobitim obzirom na elemente koji se navode uz promjenljive i nepromjenljive vrste riječi. Potom ćemo razgledati strukturu hrvatske strane te napose istražiti kako je strukturirana definicija.

3. 1. Latinska strana

Kanonski je lik imenica nominativ jednine, vrlo se rijetko uz nominativ na-

¹⁵ V. Maretić 1889:236 i 281. Osim toga, Rosa osim digrama *ær* upotrebljava još dva digrama za slogotvorni *r*: *ar* i *r*. I. M. Matijašević, naprotiv, ima samo spomenuti digram.

¹⁶ Pritom se misli na značenje ovoga termina kako ga je definirala N. Vajs: „Sve ono što se nalazi desno od natuknice predstavlja leksikografski metajezik. Tu cjelinu sačinjavaju: gramatička odrednica, eventualna etimološka naznaka, te definicija (...) zatim sve ono što se odnosi na artikulaciju članka (...) Kada se govori o definiciji, valja posebno imati na umu da je ona metajezični postupak po tome što definira jezični znak, a ne stvar.“ V. Vajs 1994:326.

vodi i fleksijski tip u genitivu jednine:

<i>Civitas.</i>	<i>Grad.</i>
<i>Cudon, is.</i>	<i>Koļca od vōla.</i>

Uz imenice se, dakle, ne navode oznake roda i broja, što bitno osiromašuje uporabnu vrijednost imeničke natuknice.

Osnovni je glagolski oblik, po latinskom uzoru, *pres. sg. 1.*, uz koji dosta često stoji i nastavak drugoga lica jednine:

<i>Diurno, as.</i>	<i>Duggo [c̄ivem.</i>
<i>Latibulo, as.</i>	<i>Kriemse.</i>

Vrlo rijetko glagol se navodi u infinitivu, kao u primjerima:

<i>Avenicare[?]</i>	<i>Cistit, alli rješat lô]je.</i>
<i>Æruscare.</i>	<i>I]iskovat mjeddi himbom.</i>
<i>Affundere.</i>	<i>Prolit.</i>

Neki oblici prezenta nepravilnih glagola javljaju se kao natuknice, to je slučaj s *pres. sg. 3.* glagola *biti* te *imp. sg. 2.* istoga glagola:

<i>Est.</i>	<i>Jes.</i>
<i>Esto.</i>	<i>Buddi.</i>

Pridjevi se donose u nominativu jednine muškoga roda, rjeđe se uz muški rod navode još i nominativni nastavci ženskoga i srednjega roda. Isto tako, i zamjenice se navode u nominativu jednine muškoga roda, kadšto s dometnutim nastavcima ženskoga i srednjega roda. Brojevi se navode u kanonskom liku:

<i>Lanosus.</i>	<i>Pun vunné.</i>
<i>Cujus, a, um.</i>	<i>Cigov, va, vo.</i>
<i>Id.</i>	<i>Onò. Onà stvar.</i>
<i>Ego.</i>	<i>Ja.</i>
<i>En.</i>	<i>Ovvo.</i>
<i>Fedus, a, um.</i>	<i>Ghnusan.</i>
<i>Dua.</i>	<i>Dva.</i>

Prilozi se donose u pozitivu:

<i>Languidè.</i>	<i>Slabbo. Nemochno.</i>
<i>Æqualiter.</i>	<i>Jednako.</i>
<i>Alibi.</i>	<i>Inamo. Drugovdi.</i>
<i>Bis.</i>	<i>Dvakrat.</i>

Prijedlozi i veznici navode se u svome nepromjenljivoj liku:

<i>Inter.</i>	<i>Mègju.</i>
<i>Ante.</i>	<i>Prid.</i>
<i>Cu[m].</i>	<i>Sa. Ali S'.</i>
<i>De.</i>	<i>Od.</i>
<i>Ex.</i>	<i>I].</i>
<i>Ia.</i>	<i>Jur.</i>

Uzvici također stoje kao samostalne natuknice:

<i>Ahu.</i>	<i>Kako jaoh.</i>
<i>Ehem.</i>	<i>Ah.</i>
<i>Heus.</i>	<i>Rjec od švanja, kako rjet ola, alli ò.</i>
<i>Avete.</i>	<i>Stojte šdravvo.</i>
<i>Ave.</i>	<i>Stoj šdravvo.</i>

Još neki oblici i tvorbeni obrasci mogu dobiti status natuknice. Prije svega riječ je o mocijskim parovima čije sastavnice autor gotovo redovito razdvaja, te im dakako pridružuje hrvatske ekvivalente, kao npr:

<i>Haruspex.</i>	<i>Gonetalaž.</i>
<i>Haruspica.</i>	<i>Gonetaliza.</i>

<i>Herus.</i>	<i>Gospodar.</i>
<i>Hera.</i>	<i>Gospogja.</i>

<i>Ianeus, vel Ianitor.</i>	<i>Vrtar.</i>
<i>Ianitrix.</i>	<i>Vrtarizza.</i>

<i>Litigator.</i>	<i>Pravdalaž.</i>
<i>Litigatrix.</i>	<i>Pravdaliža.</i>

Kao samostalne natuknice mogu se javiti i množinski oblici imenica, oblici trpnih pridjeva te neki složeni izrazi:

<i>Advertitores</i>	<i>Susretnizi.</i>
<i>Agnati.</i>	<i>Rodjaži pò karvi pò ôțzu.</i>
<i>Altioi.</i>	<i>Gljudi studene naravi.</i>

<i>Fullones.</i>	<i>Stuppari, mesctri od stuppé.</i>
<i>Allatus.</i>	<i>Prinessen.</i>
<i>Ambitus.</i>	<i>Okrušcen.</i>
<i>Contaminatus.</i>	<i>Oghnuscén.</i>
<i>Conceptus.</i>	<i>Šacét.</i>
<i>A longè.</i>	<i>Nadaleko.</i>
<i>Anceps gladius.</i>	<i>Objestran mac.</i>
<i>Distēdet me.</i>	<i>Veomami dodjeva.</i>
<i>Eâ re.</i>	<i>Šà tú stvar.</i>
<i>E (Ē) contrario.</i>	<i>Suproch, alli s drugghé strâne.</i>
<i>Ia[m] olim.</i>	<i>Minuto briême.</i>

Kako pokazuje analiza latinske strane rječnika, autor donosi relativno bogat fundus latinskih riječi, no uglavnom bez relevantnih podataka o imenskim i glagolskim paradigmama.

3. 2. Hrvatska strana

U *Dictionariumu* je desna strana hrvatska, dakle ona sadrži hrvatski prijevod latinske natuknice, odnosno definiciju pod kojom razumijevamo „sinonimij-sku parafrazu natuknice u kojoj se teži jasnom pokazivanju elemenata koji tvore njezino značenje“.¹⁷ Kao hrvatski ekvivalent Matijašević navodi kraće i dulje, bogatije i oskudnije takve parafraze. Stoga je struktura hrvatske strane vrlo raznolika te u formalnome smislu neposredno ovisna o strukturi latinske natu-

¹⁷ Vajs 1982:21.

knice. Oblik latinske natuknice tako diktira i oblike koji će stajati u hrvatskoj definiciji (primjerice, glagoli na hrvatskoj strani navode se u *prez. sg. 1.*,¹⁸ a zamjenice dobivaju nastavke ženskoga i srednjeg roda).

Pokušamo li pak odčitati neka osnovna načela u strukturi hrvatske definicije, uočit ćemo da je *deskriptivnost* dominantno obilježje Matijaševićeve sinonimijske parafraze. To je ujedno i važna značajka Mikaljina *Blaga*, koje se u literaturi karakterizira kao opći opisni rječnik, po temeljnoj strukturi kombinacija objasnidbenoga i prijevodnog rječnika.¹⁹

Pregledavanjem korpusa utvrdili smo da postoji nekoliko osnovnih tipova leksikografske definicije:

1. Latinskoj natuknici odgovara univerbni hrvatski ekvivalent. Takvih je primjera mnogo, a izdvojit ćemo sljedeće:

<i>Accipio</i>	<i>Primam.</i>
<i>Cosmus.</i>	<i>Svjet.</i>
<i>Lacerta.</i>	<i>Guscteriza.</i>
<i>Lactuca.</i>	<i>Lochikka.</i>

2. Latinskoj natuknici odgovara složeni izraz: sintagmatski sklop (kolo-kacija) ili lokucija.

<i>Acapna.</i>	<i>Suha dæerva.</i>
<i>Affor.</i>	<i>Imàt bit.</i>
<i>Agolu[m].</i>	<i>Pastirski Sctap.</i>
<i>Anxietas.</i>	<i>Mala snâga.</i>
<i>Hulula.</i>	<i>Ptizza kukaviza.</i>
<i>Igneo.</i>	<i>Cinim gòrjet.</i>
<i>Infurnibulu[m].</i>	<i>Lopatta od pecchi.</i>

3. Latinskoj natuknici odgovara dvočlani, a kadšto i tročlani sinonimni niz na hrvatskoj strani.

¹⁸ Već je Vrančić navodio glagole u infinitivu, isto i Mikalja i Della Bella, dok su Belosteneć i Jambrešić zadržali „prijevodni“ glagolski oblik, odnosno *prez. sg. 1.* i na hrvatskoj strani rječničkoga članka.

¹⁹ Gabrić-Bagarić 2002:1074.

<i>Alvus.</i>	<i>Utrobba. Tærbuh.</i>
<i>Angulus.</i>	<i>Kantun. Nugao.</i>
<i>Arbitror.</i>	<i>Mislím. Szjeni[m].</i>
<i>Detergeo.</i>	<i>Tre[m]. Otirem. Cistím.</i>

<i>Divulgo.</i>	<i>Ghlasim. Dava[m] nà [snagne.</i>
<i>Eo, is.</i>	<i>Grêdem. Idem. Hođím.</i>
<i>Et.</i>	<i>I. Josctè. Jopet.</i>
<i>Excito.</i>	<i>Nuká[m]. Tuka[m]. Probugjujem.</i>
<i>Fabella.</i>	<i>Smjescniciza. Pripovjesza.</i>
<i>Fames.</i>	<i>Ghlad. Voglja. Po[cuda.</i>
<i>Hymber.</i>	<i>Rôssa, alli da[c.</i>
<i>Iecur.</i>	<i>Pikat, alli jetra.</i>
<i>Lucerna.</i>	<i>Svjêchja, illi Kandjella, illi Lukjerna.</i>

Dva su tipa nizanja sinonima: jukstapozicijom ili dodavanjem spone *alli*, odnosno *illi*, kako je i vidljivo u gornjim primjerima.

4. Latinskoj natuknici odgovara kombinacija dvaju prethodnih načela: hrvatski ekvivalent + opisna definicija ili obrnuto. Između ekvivalenta i objasnidbenoga izraza vrlo često stoje spone *alli*, *illi*, *tojés*.

<i>Analogia.</i>	<i>Spodobnos, kàd jedno drugómu odgovára.</i>
<i>Arator.</i>	<i>Oràc, covjek koi orré.</i>
<i>Aro.</i>	<i>Mencetta. Sgradda tvârda.</i>
<i>Arteria.</i>	<i>šcilla šcivotna. Duscnik.</i>
<i>Berberon vel Berberi.</i>	<i>Lusture, ù kojehse perle nahodé.</i>
<i>Bilinguis.</i>	<i>Od dva ješikka, tojes lašcivo.</i>
<i>Camparius.</i>	<i>Strašcnik od gniiva, alli Pudàr.</i>
<i>Carpo, is.</i>	<i>Káram, alli sillom ušimam.</i>
<i>Cicatricosus.</i>	<i>Modricav. Pun modriiža.</i>
<i>Conviciniu[m].</i>	<i>Skup od susjéda. Susjedstvo.</i>
<i>Deletilis.</i>	<i>Stvar koja smærsuje, alli cisti kako spenga.</i>
<i>Dicax.</i>	<i>šlorek. Tko blêde.</i>
<i>Effractor.</i>	<i>Tko ob noch rašbia kucchje. Lûpe[c.</i>
<i>Foru[m].</i>	<i>Plazza ghðise prodava. Prodaliscte.</i>
<i>Hauriteriu[m].</i>	<i>Romjenca, illi suud ciemse vòda zrepgljé.</i>
<i>Intelligens.</i>	<i>Rašumjelaž. Tko dobro rašumie.</i>

Unutar ovoga tipa navođenja definicije Matijašević relativno često značenje latinske natuknice definira hrvatskim ekvivalentom, uz koji usporedbom dodaje i objasnidbeni izraz koji sadrži element s kojim se uspoređuje. Ekvivalent i objasnidbeni izraz povezani su sponama *kako*, *kakono*, *kakoto*:

<i>Adnascor.</i>	<i>Šamechjem se kako crvac ù dærvu, alli ljepir ù bubu.</i>
<i>Almus.</i>	<i>Dúb vodeni, kakono vârba.</i>
<i>B[a]cca.</i>	<i>Jaĝoda kako od [lo]vorike i od masline.</i>
<i>Camurus.</i>	<i>Kriv kako sctáp.</i>
<i>Coctibilis.</i>	<i>Varak kakoto grah, alli lechja.</i>
<i>Desquamo.</i>	<i>Lusture dvišcem, alli strúšcem kako s'ribbé.</i>
<i>Edulco.</i>	<i>Sladim kako ozat meddom.</i>
<i>Floreus.</i>	<i>Od zvojtja, kakoto vjenaz, illi kitta.</i>
<i>Glandifer.</i>	<i>Sto šcelud dava kako hrás.</i>
<i>Inexpugnabilis.</i>	<i>Sctose nemošce pridòbit, alli ušet kako grád.</i>
<i>Inureo.</i>	<i>Bilješcím kako vrûchje[m] gvošdje[m].</i>
<i>Labor, eris.</i>	<i>Padda[m]. Pušne[m] nišdoli kâko voda.</i>
<i>Lapio, is.</i>	<i>Tværdne[m] kâko kammi.</i>

5. Latinskoj natuknici odgovara objasnidbena rečenica koja pobliže opisuje razlikovne elemente signatuma. Budući da se takva definicija javlja u dvojezičnom rječniku, riječ je očito o nemogućnosti autora da jednom riječju, odnosno ekvivalentom, izrazi jednakost pojmova. Hrvatski jezik još uvijek nije dosegao razinu standardiziranosti i takvim je opisom značenja utirao put pronalaženju određenoga hrvatskog izraza. Definicija nalikuje onoj iz jednojezičnoga rječnika, te uz to sadrži i velik broj enciklopedijskih elemenata. Stoga kao elemente definicije uočavamo egzaktno perifrazne, gotovo enciklopedijsko-leksikonska tumačenja pojedinih natuknica koje označavaju i konkretne i apstraktne pojmove, mjesta, pojave. Od termina osobito su zanimljivi opisi pojedinih, tada egzotičnih, životinja, zatim krajeva, svetih mjesta, rijeka:

<i>Acæna</i>	<i>Scibika bjesce dugga deset nôgá, kojomse gnive mjerahu</i>
<i>Alma.</i>	<i>Rjecje na vecchje nâcína. hocchje rjet ù šudioskoj kgniš Djevojciza; i hocchje rjet svêta.</i>

<i>Alter, alteris.</i>	<i>Ploc[c]a olovná, kojù stari g[l]judi noscahu oko se[bb]e šà ucitse skâkat.</i>
<i>Annales.</i>	<i>Pisma od stvâri, kojese od godiscta, do godiscta šgagajaju.</i>

<i>Consistoriu[m].</i>	<i>Mjesto ghdise rašumni kuppé šà dogovâratse šà potrebu.</i>
<i>Crapula.</i>	<i>Mjesto od ghlâve ghdi veliko jedenje i pîtje bolješan i šaværtizu prinossé.</i>
<i>Decapolis.</i>	<i>šcudioska Dæršavva od deset grâda priko Jordana rjêke.</i>
<i>Erudero.</i>	<i>Cistím klacinatu, i sovarnu od šida staroga.</i>
<i>Evaporatio.</i>	<i>Otisnutje, alli otvoerenje od kojè jammé alli suda dà vjettar obide.</i>
<i>Hyena.</i>	<i>Njeka værla šcivina, kojà hini govor od pastîra daih išje.</i>
<i>Pelicanus.</i>	<i>Ptižza, kojùse ù pûstigni nahoddí, djezzu svôju kgljunom ubje, à posli tridnih placcé, sebbe tværdo ranní, i onù kærvo værlh gnih prolje i takòih ošcîve.</i>
<i>Salamantra.</i>	<i>šcivina kàko guscsteriza, kojoj ogagn neudí, i ù gnemmu mošce šcîvjet.</i>
<i>Satir, iris.</i>	<i>Dvî covjek nôgá od kolè, à ghlâvé rogatté, koga pisce svéti Jerolim dàgaje vidio ù pûstigni od Egipta i dàgaje upitao, tkosi, à onmuje odgovorio: Jasam umærli pribîvalaz od pûstigne.</i>
<i>Scabellu[m].</i>	<i>Podnošcje, illi onñ nà cem Biskup klécí, alli Knéš.</i>
<i>Septentrio.</i>	<i>Strâna od svjeta kudse obratisc pút istoka kojâti nà ljevu ruku ostanné.</i>
<i>Styx.</i>	<i>Jedan kladenaz vodè ù Arkadii od toliké studeni svaki kojese napie od tolike studeni svaki umré illiti šcivina, illi còvjek, i svaki sud puzzá od gné.</i>
<i>Tigris.</i>	<i>šcivina bærla kàko strjêla i rjeka kojà istjece iš Raja šemaglskoga.</i>
<i>Prefatio.</i>	<i>Pridgovor. Rjeci kojèse rekú prie neghse ulješé ù pravu besjeddu.</i>
<i>Urbanitas.</i>	<i>Njeki' skladan nâcin ù svem i ù hoddu, i ù govoru, i ù svakom cignenju.</i>

Takav tip sinonimijske parafraze svjedoči o tome da *Dictionarium* često prelazi okvire općega rječnika, što je uostalom značajka i hrvatske strane u Mikaljinu *Blagu*.

Osim pet navedenih tipova definicije, pojavljuju se i neki vrlo neodređeni objasnidbeni izrazi, a sve zbog nemogućnosti pronalaženja univerbnoga ekvivalenta:

<i>[Ass]essor</i>	<i>U] sudza tkoje drugghí sùdaz.</i>
<i>Clima, tis.</i>	<i>Njeka mjerra od nebbêsá.</i>
<i>Agrimonia.</i>	<i>Njeka trâva od ljeka.</i>
<i>Ah. Aha.</i>	<i>Njekí u]dah od po]callovanja.</i>
<i>Ærosus</i>	<i>Utemse mjedda nahoddí</i>
<i>Angularis.</i>	<i>Sctogodi nà kantune, alli kvadro.</i>
<i>Depositarius.</i>	<i>U kogase stavvî sctogodi hrânit.</i>

Sličnom tipu odgovara i objasnidbeno tumačenje imenica s pomoću odnosne rečenice bez antecedensa kao u jednojezičnom rječniku u kojem samo nedostaje *onaj*, pa je takva definicija krnja. U njoj dakako opet nedostaje univerbni ekvivalent.

<i>Æditimus.</i>	<i>Tkoje nad zærkvam.</i>
<i>Ænigmatistes.</i>	<i>Koi cinè gonetke, alli govoré.</i>
<i>Burdo.</i>	<i>Tkose rodi od kogna i od poslenizé.</i>
<i>Citharedus.</i>	<i>[Tko] ù ljeru udará.</i>
<i>Cliens.</i>	<i>Tkose pravda ter sljedi pârza svoga.</i>

Bogatstvo sinonima i razvedenost hrvatskih ekvivalenata i višočlanih sklopova pokazatelj je usmjerenosti na korisnika: s jedne strane autor želi što preciznije odrediti značenje latinske natuknice, ali isto tako osim očekivanih načina definiranja značenja (opisno i sinonimima) rabi i metodu usporedbe, kreće od poznatoga k nepoznatom, kao u primjerima navedenim pod br. 4 (v. gore).

S kulturnopovijesne pak točke gledišta primjećujemo prednost takva didaktičkoga pristupa, koji je u osnovi metode usporedbe. Naime, kada izdvojimo elemente s kojima se nešto uspoređuje, možemo saznati ondašnje semantičke prototipove: *Dúb vodeni, kakono vârba* s. v. *almus* tj. vrba je vodeno drvo; *jagoda kako od [lo]vorike i od masline* s. v. *b[a]cca* tj. tipične bobice su one od lororike i masline. *Varak kakoto grah, alli lechja* s. v. *coctibilis* govori o tome da su najvažniji kulinarski dometi, čini se, grah, leća i riba. *Lusture dvi]cem, alli strú]cem kako s'ribbé* s. v. *desquamo* svjedoči o tome da svako skidanje ljuštura podsjeća na ribu, a *sladim kako ožat meddom* s. v. *edulcio* o tome da je tipično zaslađivanje ono kada se octu dodaje med. Sve što brzo i naglo pada može se usporediti s vodom

– *Padda[m]*. *Pu[ne[m]* ni[doli kàko voda s. v. *labor*. Prototip je čvrstoće kamen – *tværdne[m]* kàko kammi s. v. *lapio*, a od njega je izgrađen i sam grad. Ono što se nikako ne može pobijediti i osvojiti upravo je taj kameni grad – *Sctose nemo[ce pridòbit, alli u[et kako grád* s. v. *inexpugnabilis*.

U *Dictionariumu* vrlo često uz latinsku natuknicu nalazimo prazna mjesta, odnosno izostanak hrvatskoga ekvivalenta. Znajući da se Matijašević zalagao za jezičnu čistoću, možemo pretpostaviti da se za ovakva rješenja odlučivao u slučajevima kada nije mogao pronaći odgovarajuću (optimalnu ili najbolju) hrvatsku riječ. Prazna mjesta najčešće nalazimo u području nazivlja, gdje se očekuju preciznost i jasnoća, te gdje dolazi do izražaja jezična kreativnost. Autor formalno takva mjesta ostavlja potpuno praznima, ili ih pak obilježava nizom točkica. Izdvojiti ćemo najzanimljivija prazna mjesta: *arithmetica*,²⁰ *çesura*,²¹ *cantilena*,²² *carpentarius*,²³ *census*,²⁴ *cisterna*,²⁵ *columna*,²⁶ *elementu[m]*,²⁷ *expensus*,²⁸ *fundamentu[m]*,²⁹ *horologiu[m]*,³⁰ *humor*,³¹ *ianuarius*,³² *indiscretus*.³³

²⁰ U Vrančićevu *Dictionariumu* leksem nije zabilježen; Megiser s. v. *arithmetica* nema ekvivalenata pod oznakom *dalm.* i *croat*; u Mikaljinu *Blagu* leksem je potvrđen s. v. *razloga/razloge od broja ... hitrost od razloga; ars ratiocinandi, arithmetica*.

²¹ Vrančić s. v. *caesura* bilježi *ryz*; Megiser ne bilježi taj leksem, a u *Blagu* je potvrđen s. v. *riz*.

²² Vrančić ne bilježi natuknice *canticum* i *cantilena*; Megiser s. v. *canticum, cantilena, cantus* navodi oblik *dalm. pi[š]an*; u *Blagu* Mikalja taj leksem bilježi s. v. *p[je]lsan, zacinka*, te s. v. *popivkigna*.

²³ Vrančić s. v. *carpentarius* navodi *drivodilya*; Megiser s. v. *carpentarius* navodi oblik *dalm. drivodilja*, a pod oznakom *sclav.* navodi *kollar*; u *Blagu* zabilježeno s. v. *kolar*.

²⁴ Vrančić s. v. *census* navodi hrvatski ekvivalent *prihodi[š]chye*; Megiser s. v. *census* navodi *dalm. prihodi[š]chye*; Mikalja bilježi *prihodisschje, dohodak od blaga*.

²⁵ Vrančić s. v. *cisterna* navodi *sztudenacz*; Megiser s. v. *cisterna ... dalm. [š]tudenacz*; Mikalja taj leksem bilježi s. v. *gustirna*.

²⁶ Vrančić i Megiser s. v. *columna* bilježe *sztulp* (u Megisera uz oznaku *dalm.*); Mikalja bilježi s. v. *stup, kelomna*; Megiser s. v. *columna ... dalm. sztulp*.

²⁷ Vrančić s. v. *elementum* bilježi *szlovo*; Megiser ne bilježi natuknicu *elementum*; u *Blagu* je leksem zabilježen s. v. *element*.

²⁸ U Vrančića je potvrđeno *expendere, tratiti*; u Megiserovu *Thesaurusu* potvrđena je natuknica *expendo* s ekvivalencijom *dalm. tratiti*; u *Blagu* potvrđeno s. v. *omiriti* u svezi *omiren na mirice al na kantar (appensus, expensus)*.

²⁹ Vrančić i Megiser s. v. *fundamentum* bilježe *temely* (u Megisera uz oznaku *dalm.*); Mikalja bilježi s. v. *staviti* u svezi *staviti temelj (iacere vel facere fundamentum)*.

³⁰ Vrančić ne bilježi tu natuknicu; u Megiserovu *Thesaurusu* s. v. *horologium* nema hrvatskoga ekvivalenta; Mikalja bilježi s. v. *orolođo*.

³¹ Megiser i Vrančić s. v. *humor* navodi hrvatski ekvivalent *mokro* (u Megisera uz oznaku *dalm.*). Mikalja bilježi s. v. *vodina, koja se nalazi u tijelu (humor)*.

³² Vrančić bilježi *siecsan*; Megiser s. v. *ianuarius* navodi *dalm. [š]iecsan, scla. pro[š]imez*; u *Blagu* s. v. *s(i)ječan, mjesec jenar*.

³³ Megiser i Vrančić ne bilježe natuknicu *indiscretus*; Mikalja taj latinski leksem bilježi s. v. *nerazlučiv, potom s. v. razlučiti ... nerazlučen (indiscretus)*.

Na temelju odabranoga uzorka pokazali smo osnovne značajke Matijaševićeva leksikografskoga postupka. Karakterizira ga izrazita deskriptivnost. Hrvatska strana obiluje sinonimima, ali i objasnidbenim izrazima s mnoštvom enciklopedijsko-leksikonskih pojedinosti (što je u skladu s Mikaljinom leksikografskom metodom). Imajući u vidu autorovu često naglašavanu težnju za jezičnom čistoćom, pretpostavljamo da je ostavljanju praznoga mjesta na desnoj strani pribjegavao onda kada nije nalazio egzaktn hrvatski ekvivalent.

4. Pogled u leksičko blago

Kroz prikaz Matijaševićeve leksikografske metode mogao se uočiti djelić leksičkoga blaga u *Dictionariumu*. Koliko se autor oslanjao na leksičke korpuze svojih prethodnika, te jesu li i u kojoj mjeri mlađi autori crpili iz *Dictionariuma*, utvrdit ćemo prije svega usporedbom desne strane rječnika sa starijim i mlađim leksikografskim ostvarenjima. Taj će nam postupak djelomice odgovoriti na pitanje koliki je bio stupanj jezične kreativnosti za koju su se krajem 17. stoljeća zalagali *Isprazni*, te napose Matijašević kao njihov *spiritus movens*. Kako smo i opisali u analizi leksikografskih postupaka – poglavito u dijelu koji se odnosi na leksikografsku definiciju – autor je pokazao izrazitu težnju traženju što boljšega hrvatskog adekvata latinskoj natuknici.

Leksemi koje Matijašević preuzima iz Mikaljina *Blaga* sljedeći su:

<i>Arbuo od drjeva</i> s. v. <i>malus</i>	<i>Kosjerich</i> s. v. <i>dirunco, falcula</i>
<i>Bacva</i> s. v. <i>traho, cupe, dolia, doliaris, doliariu[m]</i>	<i>Kravosaz</i> s. v. <i>coluber</i>
<i>Biograd</i> s. v. <i>Alba Græca</i>	<i>Kus</i> s. v. <i>favus, frustatim, inesco, artuo, particulatim, trucido</i>
<i>Bjecoa</i> s. v. <i>caliga</i>	<i>Linzùo</i> s. v. <i>linteolu[m]</i>
<i>Ghgnilla</i> s. v. <i>creta</i>	<i>Mir</i> s. v. <i>albariu[m], paries, andron, exopolis, męri, męnia</i>
<i>Bokarra</i> s. v. <i>hanus</i>	<i>Pitár</i> s. v. <i>diota</i>
<i>Bumbak</i> s. v. <i>bambaciu[m]</i>	<i>Poklisar</i> s. v. <i>legatus, lego</i>
<i>Carovnik</i> s. v. <i>magus, veneficus</i>	<i>Romjenca</i> s. v. <i>cratera, cretera, hauriteriu[m], situlu[m], mergus</i>
<i>Cesvinna</i> s. v. <i>ilex</i>	<i>Sopolina</i> s. v. <i>rheuma, muccus, myxa</i>
<i>Gaj</i> s. v. <i>arcinu[m], nemus</i>	<i>Spenga</i> s. v. <i>deletilis, spongia, spongiosus</i>
<i>Kao</i> s. v. <i>coenu[m], lutu[m]</i>	<i>Stęghno</i> s. v. <i>caxa</i>
<i>Glavgniža</i> s. v. <i>fax</i>	<i>Trupika</i> s. v. <i>aqua intertus</i>
<i>Gocùla</i> s. v. <i>epilexia vel apoplexia, apoplexia</i>	<i>Uhatka</i> s. v. <i>auriscalpiu[m]</i>
<i>Karpatur</i> s. v. <i>obstragulu[m], culcitra</i>	
<i>Kladenaz</i> s. v. <i>fons, fontanus, limpidus, Styx</i>	

Budući da je Matijašević u velikoj mjeri, posredno ili neposredno, utjecao na nastanak, koncepciju i konačan izgled Della Bellina *Dizionarija*, izdvojit ćemo jedan dio leksema koje je Della Bella po svoj prilici preuzeo od njega:

DICTIONARIUM

Bistrina s. v. *limpitude*
Boggogljubstvo s. v. *devotio*
Ctioz s. v. *lector*
Djedinstvo s. v. *hereditas*
Domiscgljat s. v. *callidus, conspicuus, trima*
Diascpar s. v. *iaspis*
Dublier s. v. *çeroferariu[m], çeroferarii*
Fjerla^{II} s. v. *ferula*
Hak s. v. *anholitus*
Hittam s. v. *comprehendo, percipio*
Hromaz s. v. *caxo*
Išjesca s. v. *ganeo, heluo, lurio*
Klacina s. v. *calcaria*
Koragl s. v. *gorgonia, coralliu[m]*
Kuf^{III} s. v. *holor, olor*
Kunieg^{IV} s. v. *cuniculus*
Larad s. v. *lardu[m], lardiu[m], succidia*
Migl s. v. *milliariu[m], milliare*
Munciella s. v. *hydria, urna*
Pærchia s. v. *dos, pherne*
Pecca s. v. *artuo, bolus, contrucido, dimembro*
Peruchjaz s. v. *lentigo*
Pikat^V s. v. *ficatu[m]*
Polacca s. v. *atriolu[m], aula, pretoriu[m], regia*

DIZIONARIO

s. v. *chiarezza l'astrato di chiaro, limpidezza, perspicacia*
s. v. *divotione*
s. v. *lettore*
s. v. *heredita*
s. v. *accorto, destro, astuto*
s. v. *diaspro*
s. v. *torcia*
s. v. *ferola*
s. v. *fiato; esalatione*
s. v. *hitati pameti intelligo*
s. v. *zoppo*
s. v. *goloso, ghiotto*
s. v. *fornace di calcina*
s. v. *corallo*
s. v. *cigno, uccello acquatico*
s. v. *coniglio*
s. v. *lardo*
s. v. *miglio*
s. v. *lancella*
s. v. *dote*
s. v. *pezzo come di carne*
s. v. *lentigine*
s. v. *trippa, trippajuolo*
s. v. *palazzo*

<i>Poslenik</i> s. v. <i>aguso, aĵinarius</i>	s. v. <i>asina</i>
<i>Presca</i> s. v. <i>erumpo</i>	s. v. <i>prescia, fretta</i>
<i>Prescim</i> s. v. <i>insto, adurgeo, propo</i>	s. v. <i>affretarsi, darsi fretta</i>
<i>Raĵumak</i> s. v. <i>discretio</i>	s. v. <i>discorso</i>
<i>Raĵumnik</i> s. v. <i>rhetor, magus</i>	s. v. <i>savio</i>
<i>Scetniĵa</i> s. v. <i>ambularu[m]</i>	s. v. <i>corridore</i>
<i>Skarabe[c]^{VI}</i> s. v. <i>antirene</i>	s. v. <i>scarafaggio</i>
<i>Slaviĵ</i> s. v. <i>luscinia</i>	s. v. <i>rosignuolo</i>
<i>Suprotivnik</i> s. v. <i>adversarius, contrapotitus, oppugnator</i>	s. v. <i>avversario, contraddittore, contrario</i>
<i>Tamascim</i> s. v. <i>luĵito</i>	s. v. <i>buffoneggiare, far del buffone</i>
<i>Zaptim</i> s. v. <i>effloreo</i>	s. v. <i>fiorire (zavtitti)</i>
<i>Zenzer</i> s. v. <i>gingiber</i>	s. v. <i>zenzevere forte d'aromato</i>
<i>Zknim</i> s. v. <i>cunctor</i>	s. v. <i>tardar</i>
<i>Mosak^{VII}</i> s. v. <i>muscor</i>	s. v. <i>muschio</i>

^{II} Leksem je zabilježen i u Matijaševićевой zbirci poslovice *Proriĉja slovinska* na str. 257, u posloviци *Jednom fjerlom udreni*. V. Franić 2004:51.

^{III} Leksem je zabilježen u *Proriĉjima* u poslovicama *Pjesan od kufa*, str. 301, te *Tadachje kufi pjevati, kad buddu cavke mucati*, str. 315. V. Franić n. dj. 51.

^{IV} Leksem je zabilježen u *Proriĉjima* u posloviци *Na maertva lavva i kunjeĵi udara*, str. 285. V. Franić n. dj.

^V Leksem također zabilježen u *Proriĉjima* u posloviци *Nie pikat meso, ni Zurogna Vlastelin*, str. 290. V. Franić n. dj. 52.

^{VI} U *Proriĉjima* zabilježeno na str. 257, u posloviци *I skarabe[c] orlu nauddi*. V. Franić n. dj. 53.

^{VII} U *Proriĉjima* leksem je zabilježen na str. 292, u posloviци *Nejma ĵa kuppit kruhha, a kupuje moska*. V. Franić n. dj.

Izdvojit ćemo lekseme koje nalazimo u *Dictionariumu*, a koji nisu potvrđeni ni u Mikaljinu *Blagu*, ni u Della Bellinu *Dizionarioju*. Stoga ih nazivamo Matijaševićevim prvopotvrđenicama:

<i>Arkuo od ulja</i> s. v. <i>lecythus</i>	<i>kar</i> s. v. <i>rheda</i>
<i>art</i> s. v. <i>mantice, musica, rhetorica</i>	<i>klacinata*</i> s. v. <i>erudero</i>
<i>Artiſcan od rûká</i> s. v. <i>mechanicus</i>	<i>jezka</i> s. v. <i>blefus</i>
<i>ascka*</i> s. v. <i>ascia, ascio</i>	<i>konao</i> s. v. <i>aqueductus, canalis, imbrex</i>
<i>bacven</i> s. v. <i>doliaris</i>	<i>kortigl*</i> s. v. <i>atriu[m]</i>
<i>bandesckanje*</i> s. v. <i>abannacio</i>	<i>kostjella</i> s. v. <i>acri[uliu[m]</i>
<i>bankier*</i> s. v. <i>argentarius</i>	<i>kugniernik*</i> s. v. <i>hermoglyphus</i>
<i>barukjeri*</i> s. v. <i>colybistes</i>	<i>kukumar</i> s. v. <i>cucumeraricu[m]</i>
<i>batessa</i> s. v. <i>abbatissa</i>	<i>kupjerta</i> s. v. <i>doma</i>
<i>banjestar</i> s. v. <i>exbalisto</i>	<i>lamma</i> s. v. <i>bractearius</i>
<i>dihaj</i> s. v. <i>halitus</i>	<i>lemjesc</i> s. v. <i>aratru[m]</i>
<i>djestro</i> s. v. <i>latrina, çesale, forica</i>	<i>letiga</i> s. v. <i>cuba</i>
<i>duplavam</i> s. v. <i>adduplico</i>	<i>libraria</i> s. v. <i>bibliotheca</i>
<i>febra</i> s. v. <i>quartanarius</i>	<i>libros.</i> v. <i>libraria, biblion, decalogus,</i>
<i>franzav</i> s. v. <i>alopetia</i>	<i>mascagl</i> s. v. <i>mas, masculus</i>
<i>gambor</i> s. v. <i>gamarus</i>	<i>mastika</i> s. v. <i>mastiche</i>
<i>gips</i> s. v. <i>gypsu[m]</i>	<i>mastio</i> s. v. <i>matella</i>
<i>gjambas</i> s. v. <i>funipeus</i>	<i>mastioviža</i> s. v. <i>baphia</i>
<i>godiscitiza*</i> s. v. <i>annulus</i>	<i>matrik*</i> s. v. <i>matrix</i>
<i>grescpa[m]</i> s. v. <i>capero</i>	<i>mencetta*</i> s. v. <i>aro, pyrgus, turris</i>
<i>gri[nutje*</i> s. v. <i>morsiuncula</i>	<i>merit</i> s. v. <i>ambitiosus</i>
<i>bolza od pûtá</i> s. v. <i>coriziu[m]</i>	<i>migljar</i> s. v. <i>milliarius</i>
<i>carovkos*</i> s. v. <i>magica</i>	<i>mo[cdak</i> s. v. <i>exugo, medulla</i>
<i>carovajctvo*</i> s. v. <i>veneficiu[m]</i>	<i>modeo</i> s. v. <i>archetipus</i>
<i>cikuta</i> s. v. <i>abiotes</i>	<i>neukordan*</i> s. v. <i>absonus</i>
<i>jednacika</i> s. v. <i>æquator</i>	<i>neumærstvo</i> s. v. <i>im[m]ortalitas</i>
<i>kantun</i> s. v. <i>angularis, angulus</i>	<i>oblimavam*</i> s. v. <i>delimo</i>
	<i>orechin</i> s. v. <i>inauris</i>

<i>pærlabuch</i> s. v. <i>cutio</i>	<i>smjescniza</i> s. v. <i>apologus, eutrappelia, facetia</i>
<i>pihchjem*</i> s. v. <i>fremo</i>	<i>smledniva[m]</i> s. v. <i>macro</i>
<i>plajovit</i> s. v. <i>lubricus</i>	<i>spjegna[m]*</i> s. v. <i>dispumo</i>
<i>pribudja*</i> s. v. <i>acuncula</i>	<i>taulier</i> s. v. <i>albeus</i>
<i>primaljetje*</i> s. v. <i>æstifor, ver, vernalis</i>	<i>tenero*</i> s. v. <i>adamo</i>
<i>pristavlje*</i> s. v. <i>cessatio</i>	<i>tmastim*</i> s. v. <i>fusco</i>
<i>samari</i> s. v. <i>clitella, clitellarius</i>	<i>trapan</i> s. v. <i>abaptiston</i>
<i>scarpionik*</i> s. v. <i>anagliptica</i>	<i>ugniga[m]</i> s. v. <i>pelliceo, alludo</i>
<i>scatoriscta</i> s. v. <i>castra</i>	<i>vacellam</i> s. v. <i>allucinor</i>
<i>scesta[m]</i> s. v. <i>informo</i>	<i>vosctanizza</i> s. v. <i>çeratura</i>
<i>स्कogl</i> s. v. <i>continens, scopulus</i>	<i>zavaz*</i> s. v. <i>adnascor</i>
<i>segnavam*</i> s. v. <i>delimio</i>	<i>mahatim*</i> s. v. <i>puberesco</i>
<i>sinighla</i> s. v. <i>hemorois</i>	<i>lukjerna</i> s. v. <i>lucerna</i>
<i>sjedno*</i> s. v. <i>ila</i>	<i>kanza[m]*</i> s. v. <i>alludo</i>
<i>smærvgljam*</i> s. v. <i>detero</i>	<i>* leksemi koji nisu potvrđeni u ARj</i>

Na prvi pogled uočava se velik broj aloglotskih elemenata: *lukjerna, vacellam, segnavam, pærlabuch, orechin, modeo, migljar, merit, mencetta, matrik, mastika, mascagl, libro, libraria, letiga, kupjerta, kukumar, kugniernik, kortigl, konao, klacinata, kar, kantun, gips, gambor, franzav, febra, duplavam, djestro, banjestar, batessa, barukjeri, bankjer, bandesckanje, artiican, art, arkuo*. Takav udio aloglotskih elemenata pokazuje da je u to doba komunikacija bila u velikoj mjeri prožeta tuđim utjecajima. Osobito se to odnosi na općeuporabni leksik. Međutim, u području terminologije i dijela apstraktnoga leksika vidljiva je težnja za stvaranjem domaćih riječi, što se očituje u primjerima *mahatim, spjegnam, smlednivam, smjescniza, skupglevina, scetniza, pristavlje, plajovit, pihchjem, neumærstvo, jednacika, griinutje, godisctiza, dihaj, bigl, bacven*.

Analizom se isto tako izdvaja jedan broj leksema koji nisu potvrđeni u ARj, a među njima su i tipični leksički raguzeizmi: *bankjer, barukjeri, klacinata, kugniernik, segnavam*.

Već je 1909. g. P. Mitrović s velikim nepovjerenjem govorio o izvorima Stullijeva leksičkog blaga. Tvrdio je, naime, da je Stullij gotovo sigurno imao u rukama dubrovačku rukopisnu leksikografsku građu i da se njome okoristio. U

ta se djela ubraja i Matijaševićev rukopisni rječnik.³⁴ Gotovo je sigurno da je *Dictionarium* neposredno utjecao na Stullijev leksikografski korpus, točnije na *Rjecosloxje*. Usporedbom smo utvrdili da postoji jedan broj leksema u *Dictionariumu* koji nije potvrđen u Mikalje i Della Belle, a zabilježen je u *Rjecosloxju*. U tome korpusu znatan udio čine Matijaševićeve novotvorenice, koje ćemo ovom prilikom posebno izdvojiti. Nastale su derivacijom i kompozicijom kao odraz njegove kreativne jezične djelatnosti. Riječ je o skupini izvedenica i složenica – najčešće *nomina agentis* – koje su nastale bilo derivacijom, bilo kompozicijom.

U prvj ćemo skupini navesti lekseme iz općeporabnoga leksika koje Stulli gotovo sigurno preuzima iz *Dictionariuma*. U drugoj ćemo skupini posebno iz Stullijeva *Rjecosloxja* izdvojiti izvedenice i složenice – poglavito *nomina agentis* – koje je Stulli mogao preuzeti iz *Dictionariuma*.

<i>DICTIONARIUM</i>	<i>RJECOSLOXJE</i>
<i>Bacven s. v. doliaris</i>	s. v. <i>bacsven</i>
<i>Carovni s. v. magicus</i>	s. v. <i>csarovan</i>
<i>Dihaj s. v. halitus</i>	s. v. <i>dihaj</i>
<i>Ido s. v. idolu[m], spectru[m], delubru[m], simulacru[m]</i>	s. v. <i>ido o idol</i>
<i>Ispolin s. v. gigas</i>	s. v. <i>ispolin</i>
<i>Kacuo s. v. cacabus</i>	s. v. <i>kacsuo s uputom na kotao</i>
<i>Kakochjem s. v. glocido</i>	s. v. <i>kakochati</i>
<i>Millostigna s. v. eleemosyna</i>	s. v. <i>millostinja</i>
<i>Millostivimse s. v. com[m]iseresco</i>	s. v. <i>milostiviti se komu s uputom na millosarditise</i>
<i>Nehajgliv s. v. deses, desidiosus</i>	s. v. <i>nehajljivo s uputom na nehajan</i>
<i>Nera[m]iscgljenje s. v. inconsideratia</i>	s. v. <i>nerazmiscljenje s uputom na nerazmiscljanje</i>
<i>Rasputje s. v. bivium</i>	s. v. <i>razputje</i>
<i>Rjeca od [cukke s. v. fiscella</i>	s. v. <i>rjecsca</i>
<i>Roma[inich s. v. anelus</i>	s. v. <i>romazincasac, romazinac, romazincsich, romazinich</i>

³⁴ V. Mitrović 1909:531–533.

<i>Sinighla</i> s. v. <i>hemorois</i>	s. v. <i>sinigla</i>
<i>Ska]an</i> s. v. <i>exemplu[m]</i>	s. v. <i>skazan</i>
<i>Skupglevina</i> s. v. <i>congeries</i>	s. v. <i>skupljevina</i> s uputom na <i>sakupljenje</i>
<i>Slobagja[m]</i> s. v. <i>manumitto</i>	s. v. <i>slobagjati</i>
<i>Spjegna[m]</i> s. v. <i>dispumo</i>	s. v. <i>spjenniti</i> s uputom na <i>opjenniti</i>
<i>Vacellam</i> s. v. <i>allucinator</i>	s. v. <i>vacselati</i>
<i>Vosctanizza</i> s. v. <i>çeratura</i>	s. v. <i>vosctanicca</i>

Iz navedenoga se može vidjeti da Stulli u *Rječosložju* bilježi znatan broj leksema koji se ne nalaze u Della Bellinu *Dizionariju*, a potvrđeni su u *Dictionariumu*. Među preuzetim leksemima nema većega broja leksičkih raguzeizama, a ako ih ima, tada Stulli upućuje na domaću riječ kao u primjerima *kacuo* v. *ko-tao*, *duplavati* v. *dvostrucsiti*. Očitim primjerima Stullijeva preuzimanja leksi-ka iz *Dictionariuma* smatramo lekseme specifična oblika *ska]an*, *skupglevina*, *vacellam*, *vosctanizza*, a tu ubrajamo i lekseme *kakochjem* i *spjegnam* (Stulli ih navodi u infinitivu).

U drugu skupinu ubrajamo sljedeće lekseme:

<i>bdilaž</i> s. v. <i>insomnis</i>	<i>edax</i>
<i>be]brad</i> s. v. <i>imberbis</i>	<i>i]ostalaž</i> s. v. <i>emansor</i>
<i>be]scesta</i> s. v. <i>informis</i>	<i>igravaž</i> s. v. <i>ludibundus</i>
<i>be]trudan</i> s. v. <i>illaboratus</i>	<i>iskalaž</i> s. v. <i>indugator</i>
<i>be]vjeraž</i> s. v. <i>infidelis, perfidiosus, perfidus</i>	<i>i]govaralaž</i> s. v. <i>explanator</i>
<i>bledilaž</i> s. v. <i>dicaculus</i>	<i>kuhaciža</i> s. v. <i>coquinaria</i>
<i>bravoar</i> s. v. <i>claustrarius</i>	<i>kupilaž</i> s. v. <i>emax</i>
<i>budilaž</i> s. v. <i>excubitor</i>	<i>mahmitaž</i> s. v. <i>lymphaticus, moros</i>
<i>ctioz</i> s. v. <i>lector</i>	<i>megjuko]ni (!)</i> s. v. <i>intercutaneus</i>
<i>daronosca</i> s. v. <i>dorophorus</i>	<i>nasljedalaž</i> s. v. <i>imitator</i>
<i>dohodiozi</i> s. v. <i>adventores</i>	<i>pagnkalaz</i> s. v. <i>diabolus</i>
<i>duggo]civoaž</i> s. v. <i>longevus</i>	<i>pajkavaž</i> s. v. <i>delator</i>
<i>duggoljet</i> s. v. <i>grandevus</i>	<i>posvetilaz</i> s. v. <i>im[m]olator</i>
<i>hvalik</i> s. v. <i>laudator</i>	<i>prasctalaž</i> s. v. <i>ignoscens</i>
<i>i]jelaž</i> s. v. <i>edo, gluto, sycophanta,</i>	<i>prinosnik</i> s. v. <i>æstifor</i>
	<i>sckriminalaž</i> s. v. <i>macerophones</i>

<i>spomenilaž</i> s. v. <i>memor, memorator</i>	<i>vinonos</i> s. v. <i>amphoravius</i>
<i>tkaož</i> s. v. <i>linteones</i>	<i>jahalaž</i> s. v. <i>equester, equisessor</i>
<i>værlaž</i> s. v. <i>ferox</i>	<i>jajonoscka</i> s. v. <i>ovifera</i>
<i>velegovorilaž</i> s. v. <i>locutor</i>	<i>krivono[caž]</i> s. v. <i>loripes</i>
<i>tesckogovorilaž</i> s. v. <i>graviloquus</i>	

Vidljivo je da su novotvorenice najčešće motivirane latinskim predloškom. Tako su složenice *nomina agentis* *be[ʋ]jeraž*, *daronosca*, *duggo[ci]važ*, *tesckogovorilaž* i *vinonos* replike latinskih modela *infidelis*, *dorophorus*, *grandevus*, *graviloquus* i *amphoravius*. Direktno su tvoreni i složeni pridjevi *be[ʋ]brad*, *be[ʋ]scesta*, *be[ʋ]trudan*, *duggoljet*, *megjuko[ci]ni* prema modelima *imberbis*, *informis*, *illaboratus*, *grandevus*, *intercutaneus*. Izvedenice *nomina agentis* završavaju sufiksom *-lac* kao u primjerima *bledilaž*, *budilaž*, *i[ʃ]jelaž*, *i[ʃ]ostalaž*, *igra-važ*, *iskalaž*, *jahalaž*, *kupilaž*, *mahnitaž*, *nasljedalaž*, *pagnkalaž*, *pajkavaž*, *posvetilaž*, *prasctalaž*, *skriminalaž*, *spomenilaž*, *værlaž*, *i[ʃ]govaralaž*.

Usporedba potvrđenosti Matijaševićevih leksema u starijim i mlađim leksiografskim djelima dubrovačkoga leksikografskog kruga pokazuje da je s jedne strane velik dio leksičkoga blaga *Dictionariuma* već potvrđen u Mikaljinu *Blagu*, no s druge strane taj isti *Dictionarium* bilježi i dotad nezabilježene lekseme tj. riječi iz dubrovačkoga govora i novotvorenice koje će u svoja djela kasnije uvrstiti Della Bella i Stulli. Kako je već istaknuto, Matijašević je rođeni Dubrovčanin, pa je izvor njegovih leksičkih raguzeizama živi govor, dubrovački organski idiom. Nedvojbeno je da su neki od tih raguzeizama već prije zabilježeni u djelima dubrovačkih pisaca, ali se u ovome radu nećemo detaljnije osvrtnati na to pitanje.

Promatran prema kriteriju podrijetla uočava se velik broj tuđica, primljenica i prilagođenica. U navedenim skupinama gotovo je jednaka zastupljenost primljenica i domaćih riječi. Kao jezik davatelj prednjači talijanski, ali ima i najvjerojatnije relikata iz dalmatskoga. Neke su riječi preuzete iz grčkoga.

Iz talijanskoga bi dolazili sljedeći leksemi: *batessa*³⁵ s. v. *abatessa*; *garofao*³⁶ s. v. *gariophilu[m]*; *kunieg[ʃ]*³⁷ s. v. *cuniculus*; *fortuna*³⁸ od *morra* s. v. *fluc-*

³⁵ Etim. v. Skok II., 559–560, s. v. òpat.

³⁶ Etim. v. Skok II., 22, s. v. kalòper; Budmani 1883:164; Zore tvrdi da je riječ mletačkoga podrijetla, v. Zore 1895:6.

³⁷ Etim. v. Skok II., 235, s. v. kùnić. Za dodatna tumačenja v. Vinja 2003 (II.):113; s. v. kulinčić.

³⁸ Etim. v. Skok I., 526, s. v. fòrtūna.

tuo; *sekke*³⁹ s. v. *æstuarìa*; *goccula*⁴⁰ s. v. *apoplexia*; *skular*⁴¹ s. v. *addoceo*; *cersa*⁴² s. v. *bombicinus*; *larad*⁴³ s. v. *lardu[m]*; *kuppe*⁴⁴ od *kucchje* s. v. *ambrices*; *kolur*⁴⁵ s. v. *color*; *modeo*⁴⁶ s. v. *archetipus*; *moskar*⁴⁷ s. v. *muscarium*; *kortig*⁴⁸ s. v. *atriu[m]*; *skrimalaž*⁴⁹ s. v. *macerophones*; *kantur*⁵⁰ s. v. *angulus*; *skogf*⁵¹ s. v. *continens*; *segnavam*⁵² s. v. *delimio*; *kollarin*⁵³ s. v. *collanari*; *bandeskan*⁵⁴ s. v. *apolis*; *orechin*⁵⁵ s. v. *inauris*; *spenzatur*⁵⁶ s. v. *penarius*; *čudjelli*⁵⁷ s. v. *Hebregi*; *bokarra*⁵⁸ s. v. *hanus*; *karpatur*⁵⁹ s. v. *culcitra*; *presca*⁶⁰ s. v. *fretta*; *Ajd sc-kinu*⁶¹ s. v. *exdorsu[m]*; *spicar*⁶² s. v. *aromatopola*; *Gjd funjestre*⁶³ s. v. *cance-*

³⁹ Etim. v. Skok III., 215, s. v. *sèkati*.

⁴⁰ Etim. v. Skok I., 639, s. v. *gùta*; Budmani 1883: 166; Zore 1895: 7; Vinja 1998 (I.):196, s. v. *gùta*.

⁴¹ Etim. v. Skok III., 272, s. v. *skùla*.

⁴² Etim. v. Skok I., 311, s. v. *čersa*.

⁴³ Etim. v. Skok II., 271, s. v. *l̃arad*.

⁴⁴ Etim. v. Skok II., 237, s. v. *kùpa*³.

⁴⁵ Etim. v. Skok II., 128, s. v. *kolòr*; Budmani n. dj. 166; Zore n. dj. 10.

⁴⁶ Etim. v. Skok II., 447–448, s. v. *mod*.

⁴⁷ Etim. v. Skok II., 458, s. v. *moskâr*; Zore navodi da je riječ o talijanizmu, v. Zore n. dj. 14; v. i Vinja 2003.(II.):198–199, s. v. *mòskëč*.

⁴⁸ Etim. v. Skok II., 159, s. v. *kôrta*.

⁴⁹ Leksem povezujemo s talijanizmom *škr̃imati se* o kojemu v. u Skok III., 403, s. v. *škr̃imati se*; Budmani n.dj. 167; Rešetar 1933:219.

⁵⁰ Etim. v. Skok II., 31–32, s. v. *k̃anat*³.

⁵¹ Etim. v. Skok III., 273–274, s. v. *Skupio*; Budmani n. dj. 166.

⁵² Etim. v. Skok II., 221, s. v. *senj*¹.

⁵³ Etim. v. Skok II., 123, s. v. *kòlâr*.

⁵⁴ Etim. v. Skok I., 106, s. v. *band*, Zore n. dj. 4.

⁵⁵ Etim. v. Skok II., 565, s. v. *orečini*.

⁵⁶ Etim. v. Skok II., 636, s. v. *pëndžati*; Budmani n. dj. 167; Zore za leksem *spendza* navodi da potječe iz latinskoga, ali ne objašnjava preko kojega idioma je preuzet, v. Zore n. dj. 20.

⁵⁷ Etim. v. Skok I., 748, s. v. *Jahùdija*; Budmani nije siguran u to je li /ž/ postalo od lat. *j* ili od tal. *nebnoga g* u *giudeo*, v. Budmani n. dj. 163. Zore n. dj. 7 ne razmatra podrijetlo leksema, tek donosi lat. oblik.

⁵⁸ Etim. v. Skok II., 97, s. v. *b̃akvica*; Zore n. dj. 4.

⁵⁹ Etim. v. Skok II., 238, s. v. *kùpijerta*.

⁶⁰ Etim. v. Skok III, 34, s. v. *premiti*; Budmani smatra da je riječ o talijanizmima, v. Budmani n. dj. 167.

⁶¹ Etim. v. Skok III., 259, s. v. *skîna* i II., 620, s. v. *patàškina*; Budmani smatra da riječ dolazi iz talijanskoga, v. Budmani n. dj. 164.

⁶² Etim. v. Skok III., 311, s. v. *spicijâl*; Zore tvrdi da dolazi iz talijanskoga, v. Zore n. dj. 20.

⁶³ Etim. v. Skok I., 524, s. v. *fonestra*. Budmani tvrdi da je riječ talijanizam, v. Budmani n. dj. 163; Zore navodi tal. i lat. oblik, ali ne precizira otkud je riječ preuzeta, v. Zore n. dj. 24.

llus; *koruniza*⁶⁴ s. v. *corolla*; *vacellam*⁶⁵ s. v. *allucinor*. Iz mletačkoga bi dolazili *Ajd kamaru*⁶⁶ s. v. *aulęa*; *komin*⁶⁷ s. v. *infumibulu[m]*; *pæntufa*⁶⁸ s. v. *baxea*; *cestjeliza*⁶⁹ s. v. *surpiculus*; *skogjava[m]*⁷⁰ s. v. *excutio*; *arti]can*⁷¹ s. v. *mechanicus*; *kukumar*⁷² s. v. *cucumer*, *cucumis*; *murina*⁷³ s. v. *fluta*; *balina*⁷⁴ s. v. *cetus*; *bastah*⁷⁵ s. v. *gerulus*; *gambor*⁷⁶ s. v. *gamarus*.

Dalmatskoga bi podrijetla mogli biti: *art*⁷⁷ s. v. *architectura*, *ars*, *artifex*, *artificialis*, *artificiosè*, *artificiosus*, *astrologia*, *gladiatura*, *gram[m]atica*, *haruspicina*, *lanificiu[m]*; *skrigna*⁷⁸ s. v. *aria*; *fjerla*⁷⁹ s. v. *ferula*; *lukjerna*⁸⁰ s. v. *lucerna*; *ljera*⁸¹ s. v. *cithara*; *gostarra*⁸² s. v. *amula*; *mjendeo*⁸³ s. v. *amigdala*; *mjendelar*⁸⁴ s. v. *amigdalus*; *kimak*⁸⁵ s. v. *cimex*; *pikat*⁸⁶ s. v. *ficatu[m]*; *kacuo*⁸⁷ s. v. *cacabus*; *konao*⁸⁸ *vodeni* s. v. *aqueductus*; *kuf*⁸⁹ s. v. *cygnus*; *zella*⁹⁰ s. v. *ce-*

⁶⁴ Etim. v. Skok II., 157–158; s. v. *korona*.

⁶⁵ Etim. v. Skok III., 558, s. v. *vačelati*; Zore 1895: 6.

⁶⁶ Etim. v. Skok II., 24, s. v. *kamara*; Budmani 1893: 165; Rešetar 1933: 219.

⁶⁷ Etim. v. Skok II., 133, s. v. *kòmīn*; Budmani n. dj. 162; Zore n. dj. 10.

⁶⁸ Etim. v. Skok II., 599, s. v. *pantoflin*.

⁶⁹ Etim. v. Skok II., 85, s. v. *kištra*; Rešetar n. dj. 218.

⁷⁰ Etim. v. Skok III., 262, s. v. *skodit*; Budmani n. dj. 167; Rešetar n. dj. 219. Za dodatna tumačenja v. Vinja 2004 (III.):222, s. v. *škòdit*.

⁷¹ Etim. v. Skok I., 63–64, s. v. *art*; Zore n. dj. 4.

⁷² Etim. v. Skok II., 228, s. v. *kùkumār*; Budmani n. dj. 164; Vinja 2003. (II.):112.

⁷³ Etim. v. Skok II., 485, s. v. *mùrina*; Zore n. dj. 14. Opširnije v. u Vinja n. dj. 205–206.

⁷⁴ Etim. v. Skok I., 101, s. v. *balina*; Vinja 1998 (I.):36, s. v. *balīna*.

⁷⁵ Etim. v. Skok I., 117, s. v. *bàstāh*; Rešetar n. dj. 222; Zore n. dj. 4; Vinja 1998 (I.):47, s. v. *bàstati*.

⁷⁶ Etim. v. Skok I., 549–550, s. v. *gãmbor*; Zore taj leksem ubraja u talijanizme, v. Zore n. dj. 6; Vinja 1998 (I.):167, s. v. *gãmbor* dokazuje dalmatsko podrijetlo.

⁷⁷ Etim. v. Vinja 1998 (I.):25, s. v. *ârt*.

⁷⁸ Etim. v. Skok III., 269–270, s. v. *skrinja*.

⁷⁹ Etim. v. Skok I., 515, s. v. *fijerla*.

⁸⁰ Etim. v. Skok II., 329, s. v. *lùki(j)ěrna*; Budmani n. dj. 161; Zore n. dj. 13.

⁸¹ Etim. v. Skok II, 306, s. v. *líra*.

⁸² Etim. v. Skok I., 609, s. v. *grasta*.

⁸³ Etim. v. Skok II., 556, s. v. *omendula*; Budmani n. dj. 164; Zore n. dj. 14.

⁸⁴ *Ibid.*

⁸⁵ Etim. v. Skok II., 80, s. v. *kimak*; Budmani n. dj. 162; Zore n. dj. 10.

⁸⁶ Etim. v. Skok II., 655, s. v. *pikat*; Budmani n. dj. 162; Zore n. dj. 16.

⁸⁷ Etim. v. Skok II., 10, s. v. *kãča*¹; Zore tvrdi da je riječ o talijanizmu, v. Zore n. dj. 10.

⁸⁸ Etim. v. Skok II., 30, s. v. *kànāl*; Budmani n. dj. 162; Zore n. dj. 11.

⁸⁹ Etim. v. Skok II., 223, s. v. *kûf*; v. opširnije u Vinja 2003. (II.):111, gdje autor dokazuje da je riječ o dalmatskome grecizmu.

⁹⁰ Etim. v. Skok I, 255, s. v. *čela*; Vinja 1998 (I.):97, s. v. *čela*.

lla; *arkuo*⁹¹ s. v. *lecythus*; *kupjerta*⁹² s. v. *doma*; *Nmn plakjeri*⁹³ s. v. *apkrodisia*; *rusa*⁹⁴ s. v. *rosa*; *dublier*⁹⁵ s. v. *çeroferariu[m]*; *inguas*⁹⁶ s. v. *atramentu[m]*; *sg. G m. neputova*⁹⁷ s. v. *abnepos*; *ovrata*⁹⁸ s. v. *aurata*; *pengam*⁹⁹ s. v. *depingo*; *prigam*¹⁰⁰ s. v. *frigo*; *romjenca*¹⁰¹ s. v. *cratera*; *Ajd sovarnu*¹⁰² s. v. *erudero*; *[cmuo*¹⁰³ s. v. *cyathup*; *kelomna*¹⁰⁴ s. v. *basis*; *duplava[m]*¹⁰⁵ s. v. *adduplico*; *klacina*¹⁰⁶ s. v. *calcaria*; *bumbak*¹⁰⁷ s. v. *bambaciu[m]*.

Grčkoga su podrijetla vjerojatno *zibao* s. v. *cymbao*; *pærchia*¹⁰⁸ s. v. *dos*; *polklisar*¹⁰⁹ s. v. *legatus*; *har*¹¹⁰ s. v. *gratia*, *gratitudo*; *haran*¹¹¹ s. v. *gratus*; *neharran*¹¹² s. v. *ingratus*; *komardar*¹¹³ s. v. *carnifex*, *carnarius*; *magiem*¹¹⁴ s. v. *infa-*

⁹¹ Etim. v. Skok III., 620, s. v. vřč; Budmani 1893: 161; Zore 1895: 2; Vinja 1998 (I.):23–24, s. v. arkūr.

⁹² Etim. v. Skok II., 238, s. v. kùpijerta; Budmani tvrdi da leksem potječe iz talijanskoga, v. Budmani n. dj. 165. Zore navodi da dolazi iz latinskoga, v. Zore n. dj. 11.

⁹³ Etim. v. Skok II., 675, s. v. plakir; Budmani n. dj. 161.

⁹⁴ Etim. v. Skok III., 174, s. v. rûsa; Budmani n. dj. 164; Zore n. dj. 19.

⁹⁵ Etim. v. Skok I., 458–459, s. v. đupal; Zore tvrdi da je riječ talijanska, v. Zore n. dj. 7.

⁹⁶ Etim. v. Skok I., 724, s. v. ingvast; Budmani n. dj. 161; Zore n. dj. 8.

⁹⁷ Etim. v. Skok II., 511, s. v. nèput; Budmani n. dj. 161; Zore n. dj. 14.

⁹⁸ Etim. v. Skok II., 581, s. v. òvrata; Zore n. dj. 15.

⁹⁹ Etim. v. Skok II., 668, s. v. pitūr i 518 s. v. fìngati; Rešetar smatra da je leksem došao iz mletačkoga, v. Rešetar 1933:219; Zore donosi latinski oblik, v. Zore n. dj. 16.

¹⁰⁰ Etim. v. Skok I., 530, s. v. frigati; Budmani smatra da je riječ došla iz ‘latinskoga’, v. Budmani n. dj. 162; Zore n. dj. 17.

¹⁰¹ Etim. v. Skok III., 104, s. v. řam²; Budmani n. dj. 164; Zore nije siguran u podrijetlo leksema, ali tvrdi da bi mogao dolaziti od lat. *aeramentia*, v. Zore n. dj. 19.

¹⁰² Etim. v. Skok III., 307, s. v. sòvrnja.

¹⁰³ Etim. v. Skok II., 482, s. v. munčjela; Budmani ne nalazi izvora za taj leksem, v. Budmani n. dj. 169, a Zore također nema pouzdana tumačenja o njemu, v. Zore n. dj. 7.

¹⁰⁴ Etim. v. Skok II., 128, s. v. kòlona; Budmani n. dj. 161; Zore n. dj. 10.

¹⁰⁵ Etim. v. Skok I., 458–459, s. v. đupal.

¹⁰⁶ Etim. v. Skok II., 88, s. v. klāk.

¹⁰⁷ Etim. v. Skok I., 235, s. v. bumbāk; Budmani smatra da su ti leksemi ‘latinske riječi’, tj. dalmatoromanizmi. V. i Rešetar n. dj. 222; Zore n. dj. 5; Vinja 1998 (I.):86, s. v. bumbāk.

¹⁰⁸ Etim. v. Skok III., 43, s. v. prikija; Rešetar n. dj. 222.

¹⁰⁹ Etim. v. Skok II., 696, s. v. poklisār; Rešetar n. dj. 222.

¹¹⁰ Etim. v. Skok I., 655, s. v. hâr¹; Budmani n. dj. 168; Rešetar n. dj. 222.

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² *Ibid.*

¹¹³ Etim. v. Skok II., 345, s. v. m̀acel; Budmani ne nalazi podrijetlo za taj leksem, v. Budmani n. dj. 169. V. i Rešetar n. dj. 222.

¹¹⁴ Etim. v. Skok II., 350, s. v. m̀adija; Rešetar navodi grecizme *mađionica* i *zamađijan*, v. Rešetar n. dj. 222.

turo; *pærlabuch*¹¹⁵ s. v. *cutio*.

Leksem *rusagh*¹¹⁶ s. v. *regio* po svoj je prilici preuzet iz mađarskoga.

Iz turskoga su preuzeti leksemi *mojemucca*¹¹⁷ s. v. *simia*; *mušuvjer*¹¹⁸ s. v. *pellax*; *mušuvjerim*¹¹⁹ s. v. *pelliceo*; *gjambas*¹²⁰ s. v. *funipeus*; *pigt*¹²¹ s. v. *barrus*.

Nije dokraja riješena etimologija sljedećih leksema: *munciella*¹²² s. v. *hydria*; *grigna*¹²³ s. v. *blatta*; *scopella*¹²⁴ s. v. *baxea*; *romašinich*¹²⁵ s. v. *anelus*.

Iz navedenoga je vidljivo da najveći dio primljenica pripada općeuporabnome leksiku, što je leksik svakodnevne uporabe i kao takav je podložan neprestanom razvoju (mijenja se ne mijenjajući se).

5. Zaključak

Dictionarium Latino-Illiricum dvojezični je latinsko-hrvatski rječnik sastavljen u prvoj polovici 18. st. Broji oko 13.000 natuknica, a po koncepciji predstavlja kombinaciju objasnidbenoga i prijevodnoga općega rječnika s enciklopedijsko-leksikonskim elementima.

U grafiji se Matijašević djelomično udaljava od ustaljenih rješenja u tadašnjim leksikografskim djelima. On se, doduše, u velikoj mjeri oslanja na Đamanjićeva i Kašićeva rješenja, ali donosi i zanimljive poboljšice: fonem /ʒ/ bilježi digramom *zŕ*, a fonem /r/ digramom *ær*.

¹¹⁵ Etim. v. Skok I., 506, s. v. *farabut*; Zore 1895: 16. Skok (po svoj prilici na temelju Zorine tvrdnje) tumači da taj leksem dolazi iz talijanskoga, ali V. Putanec tvrdi da je *parlabuč* jedan od najstarijih grecizama na hrvatskoj obali, v. Putanec 1999a:294–301. Koliko nam je poznato, Matijašević prvi daje leksikografsku potvrdu toga leksema (potvrđeno još u Stullija s. v. *parlabuch* ‘sitni trgovac’). Oblik leksema u *Dictionariumu* nije onakav kakav bilježi Putanec *parlabuč* i *perlabuč*, već sadrži slogotvorni /r/ zapisan digramom *ær*: *pærlabuch*. Lat. *cutio* u *Dictionariumu* ima značenje ‘mali kukac, stonoga’, što bilježe Marević u *Lexiconu* s. v. *cutio* ‘mali kukac, stonoga’. Jambrešić u *Lexiconu* ne navodi taj leksem, a Georges s. v. *cutio* bilježi ‘tausendfüßer’. Značenje ‘trgovac’ uz to je potvrđeno i u djelima dubrovačkih pisaca. Stoga je vrlo teško reći kako je od značenja ‘kukac’ došlo do značenja ‘sitni trgovac, mešetar’ i jesu li ona uopće povezana.

¹¹⁶ Etim. v. Skok III., 174–175, s. v. *rūsāg*; Rešetar 1933: 223.

¹¹⁷ Etim. v. Skok II., 357, s. v. *majemulja*; Rešetar n. dj.

¹¹⁸ Etim. v. Skok II., 492, s. v. *muzovir*; Rešetar n. dj.

¹¹⁹ *Ibid.*

¹²⁰ Etim. v. Skok I., 469, s. v. *džambās*.

¹²¹ Etim. v. Skok I., 516, s. v. *fil*.

¹²² Etim. v. Skok II., 482, s. v. *munčjela*.

¹²³ Etim. v. Skok I., 618, s. v. *gřinja*.

¹²⁴ Etim. v. Skok III., 416, s. v. *štòpela*.

¹²⁵ Etim. v. Skok III., 157, s. v. *romanēz*; Rešetar n.dj. 224; Vinja 2004.(III.):106, s. v. *ramāzīn*.

Potpuno očekivano, Matijašević u leksikografskoj metodi uvelike nasljeduje Jakova Mikalju. To se ponajprije očituje u deskriptivnosti hrvatske strane rječnika, bilo da je ona rezultat pridruživanja natukničkoj riječi sinonima ili sinonimnoga niza, bilo uvrštavanja enciklopedijsko-leksikonskih natuknica.

Dictionarium sadrži velik broj tuđica, primljenica i prilagođenica. Kao jezik davatelj prednjači talijanski, ali mnogo je i vrlo specifičnih relikata iz dalmatškoga. Unatoč velikome udjelu aloglotskih elemenata, u rječniku je potvrđen i znatan broj novotvorenica, koje su rezultat autorove kreativne jezične djelatnosti. Riječ je o skupini izvedenica i složenica – najčešće *nomina agentis* – koje nastaju bilo derivacijom, bilo kompozicijom.

Leksička analiza, kao i raščlamba Matijaševićevih leksikografskih postupaka, pokazuju da se njegov *Dictionarium* po dostignućima na desnoj – hrvatskoj – rječničkoj strani može opravdano svrstati uz bok starijim, ali i mlađim leksikografskim djelima dubrovačkoga leksikografskog kruga. Imajući u vidu prestižan status toga kruga u povijesti hrvatske leksikografije, razložno je tvrditi da *Dictionarium* čini važnu kariku u izgradnji ukupne hrvatske leksikografske okomice.

Literatura:

Rječnici (rukopisni i tiskani):

- DELLA BELLA, ARDELIO, 1728. *Dizionario Italiano, Latino, Illirico ...*, Venezia.
- DELLA BELLA, ARDELIO, 1785. *Dizionario Italiano, Latino, Illirico, a cui si permettono alcune brevi istruzioni grammaticali ...* 2 tomi, Ragusa.
- GEORGES, KARL ERNST, ¹²1972. *Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch*, Hahnsche Buchhandlung, Hannover.
- JAMBREŠIĆ, ANDRIJA, 1742. *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples, Zagabriae*, 1742, pretisak: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, 1992.
- KAŠIĆ, BARTOL, 1990. *Hrvatsko-talijanski rječnik s konverzacijskim priručnikom*, prema rukopisu rkp. 194 priredio V. Horvat, Kršćanska sadašnjost i Zavod za jezik IFF, Zagreb.
- MAREVIĆ, JOZO, 2000. *Lexicon Latino-Croaticum encyclopaedicum*, Marka, Velika Gorica. [suauktorice Katarina Filković, Margareta Gašparović]
- MATIJAŠEVIĆ, ĐURO, *Dictionarium Latino-Illiricum*, u: *Razlika skladanja slovinška*, rukopis u knjižnici Samostana Male braće u Dubrovniku, br. 194. (Čulić 189).
- MEGISER, HYERONIMUS, *Thesaurus polyglottus*, Frankfurt am Main, 1603.

- MIKALJA, JAKOV, 1649. *Blago jezika slovinskoga illi Slovník u Komu izgovaraju se rjeci slovinske Latinski i Diacki. Thesaurus linguae Illyricae sive Dictionarium Illyricum. In quo verba Illyrica Italice, et Latine redduntur.* Lauretí.
- Razlika skladanja slovinska*, rukopisni kodeks u knjižnici Samostana Male braće u Dubrovniku, br. 194.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, sv. I–XCVII, JAZU, Zagreb 1880–1976.
- STULLI, JOAKIM, *Joakima Stulli Dubrocsanina Rjecosloxyje u Dubrovniku MDCCCVI*, reprint and afterword by E. Fekete, Verlag Otto Sagner, Muenchen, 1985.
- Vrančić, Faust, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae (!) et Ungaricae*, apud Nicolaum Morettum, Venetiis.

Konzultirana i citirana literatura:

- BRLEK, MIJO IVAN 1952. *Rukopisi Knjižnice Male braće u Dubrovniku*, JAZU, Zagreb.
- BROZOVIĆ, DALIBOR 1992. „O dijalektološkom aspektu dubrovačke jezične problematike“, *Dubrovnik*, 3/1992, br. 2–3, 316–324.
- BROZOVIĆ, DALIBOR; PAVLE IVIĆ 1988. *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, JLZ Miroslav Krleža, Zagreb. [izvadak iz 2. izd. Enciklopedije Jugoslavije].
- BUDMANI, PERO 1883. „Dubrovački dijalekt, kako se sada govori“, *Rad JAZU*, knjiga 65, Zagreb, 155–179.
- DEANOVIĆ, MIRKO 1933. „Odrazi talijanske Akademije *Degli Arcadi* preko Jadrana“, I. dio, *Rad JAZU*, knjiga 248, Zagreb, 1–98.
- DEANOVIĆ, MIRKO 1935. „Odrazi talijanske Akademije *Degli Arcadi* preko Jadrana“, II. dio, *Rad JAZU*, knjiga 250, Zagreb, 1–125.
- ĐAMANJIĆ, RAJMUND 1639. *Nauk za pisati dobro latinskijem slovima riječi jezika slovinskoga*, Marko Ginammi, Venecija.
- FRANIĆ, IVANA 2004. „Jezična analiza dubrovačke zbirke poslovice *Proričja slovinska* iz 1697. g.“, *Rasprave IHJJ*, 30, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 31–58.
- FRANIĆ, IVANA 2005. *Mjesto dubrovačkih rukopisnih rječnika iz prve polovice 18. stoljeća u hrvatskoj leksikografiji (Dictionarium Latino-Illiricum Đure Matijaševića i Vocabolario italiano-illirico Lovre Cekinića)*, disertacija, rukopis, Zagreb.

- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1990. „Leksička analiza Kašićeva *Hrvatsko-talijanskoga rječnika* (uz pretisak Kašićeva rječnika), Zagreb, 443–449.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1991. *Uvod* u: Bartol Kašić, *Venefrida, eine Tragödie*, Fach Slavische Philologie der Universität Bamberg.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1996. „Kašićeva rukopisna Biblija i *Blago jezika slovinskoga* (1651.) Jakova Mikalje, *Rasprave IHJJ*, 22, Zagreb, 27–34.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 1999. „Leksički raguzeizmi u rukopisnom prijevodu *Biblije* Bartola Kašića“, *Dubrovnik*, 1–2/1999, Matica hrvatska, Dubrovnik, 21–38.
- GABRIĆ-BAGARIĆ, DARIJA 2002. „*Blago jezika slovinskoga* J. Mikalje – ishodište hrvatske leksikografije, *Forum*, 7–9, 1069–1077.
- HORVAT, VLADIMIR 1990. „Bartol Kašić kao leksikograf: autor *Konverzacijskog priručnika* (1595) i *Hrvatsko-talijanskog rječnika* (1599), predgovor prvotisku B. Kašić, *Hrvatsko-talijanski rječnik*, KS – Zavod za jezik, Zagreb, V–XXII.
- HORVAT, VLADIMIR 1990a. „Bartol Kašić – autor anonimnog rukopisnog Hrvatsko-talijanskog rječnika Rkp 194“, *Radovi međunarodnog znanstvenog simpozija* „*Isusovac Ardelio Della Bella (1655–1737)*“, Split, 14.–15. X. 1988., Crkva u svijetu i obnovljeni život, Split–Zagreb, 205–209.
- HORVAT, VLADIMIR 1999a. „Bartol Kašić i četiri stoljeća hrvatskoga jezikoslovlja“, *Dubrovnik*, 1–2/1999, 5–12.
- JERNEJ, JOSIP 1951. „Podrijetlo Jakova Mikalje“, *Zbornik Radova Filozofskog fakulteta*, knj. I, Zagreb, 613–628.
- KOLENDIĆ, PETAR 1906. „Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina 18. vijeka“, *Srđ*, 5. god., Dubrovnik, 727–732.
- KOLENDIĆ, PETAR 1907. „Grizićev izvještaj o dubrovačkim književnicima prvih godina 18. vijeka“, *Srđ*, knj. 6, god. 6., Dubrovnik, 106–109.
- LISAC, JOSIP 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica hrvatska, Zagreb.
- LISAC, JOSIP 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- LUKEŽIĆ, IVA 2003. „Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine“, *Lovrećki libar*, 5, Zagreb, 118–133.
- MALIĆ, DRAGICA 2002. *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- MARETIĆ, TOMO 1889. *Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima*, JAZU, Zagreb.
- MATIJAŠEVIĆ, ĐURO, *Lettere*, I–IV, rukopis u knjižnici Male braće u Dubrovniku.
- MITROVIĆ, PAVO 1909. „Četiri nepoznata dubrovačka rječnika“, *Nastavni vjesnik*, knj. XVII., sv. 7, Zagreb, 522–539.

- MOGUŠ, MILAN; JOSIP VONČINA 1969. „Latinica u Hrvata“, *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*, sv. 11, Zagreb, 61–81.
- MOGUŠ, MILAN 1995. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Globus, Zagreb.
- PUTANEC, VALENTIN 1992. *Priručnik za proučavanje povijesti leksikografije*, Zagreb. [umnoženo kao rukopis; prerađen i dorađen članak *Leksikografija*, Enciklopedija Jugoslavije, 5, 1962, 502–512]
- REŠETAR, MILAN 1933. „Jezik Marina Držića“, *Rad JAZU*, knjiga 248, Zagreb, 99–240.
- SIRONIĆ-BONEFAČIĆ, NIVES 1992. „Ardelio Della Bella i prvo izdanje njegova trojezičnog rječnika iz 1728. godine“, *Rad HAZU* 446, Zagreb, 1–69.
- VAJS, NADA 1982. „O leksikografskoj definiciji (od leksikografije do semantike)“, *Zbornik Leksikografija i leksikologija*, Beograd – Novi Sad, 21–26.
- VAJS, NADA 1994. „Leksikografski metajezik“, *Filologija* 22–23, Zagreb, 323–333.
- VINCE, ZLATKO 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- VINJA, VOJMIR, 1998. *Jadranske etimologije I.*, HAZU, Školska knjiga, Zagreb.
- VINJA, VOJMIR, 2003. *Jadranske etimologije II.*, HAZU, Školska knjiga, Zagreb.
- VINJA, VOJMIR, 2004. *Jadranske etimologije III.*, HAZU, Školska knjiga, Zagreb.
- VONČINA, JOSIP 1970. „O istraživanju jezika starije hrvatske književnosti“, *Umjetnost riječi*, br. 3, Zagreb, 295–303.
- VONČINA, JOSIP 1988. *Jezična baština, Lingvostilistička hrestomatija hrvatske književnosti od kraja 15. do početka 19. stoljeća*, Književni krug, Split.
- VUČETIĆ, ANTONIJE (po usmenu izvještaju Pera Kolendića) 1906. „Akademija *Dangubnijeh* (Otiosorum) i njen rad oko jednog riječnika u Dubrovniku“, *Srđ*, god. 5 (Dubrovnik 1906), br. 14, 30. novembra 1906, 681–692.
- ZORE, LUKO 1893. *Paljetkovanje*, poseban otisak iz CVIII., CX., CXIV. i CXV. knjige Rada JAZU, Zagreb.
- ZORE, LUKO 1895. *Dubrovačke tuđinke*, Spomenik Srpske kraljevske akademije, XXVI, Beograd.

The Manuscript Dictionary *Dictionarium Latino-Illiricum* (1715–1716)

Written by Đuro Matijašević

Abstract

Dictionarium Latino-Illiricum is a bilingual Latin-Croatian dictionary composed in the first half of the 18th century. It contains about 13,000 entries, and conceptually represents a combination of an explanatory and a translational general dictionary with encyclopaedic and lexicon elements.

In spelling Matijašević largely relies on Đamanjić's and Kašić's solutions, but also introduces some interesting improvements: the phoneme /ʒ/ in the form of a diagram $z\bar{}$, and the phoneme /r/ in the form of a diagram $\bar{e}r$.

Completely expectedly, in his lexicographic method Matijašević considerably succeeds Jakov Mikalja. First and foremost, it is manifested in the descriptiveness of the Croatian side of the dictionary, no matter whether it results from a synonym or a synonymic cluster attached to an entry, or encyclopaedic and lexicon entries included.

Regardless of numerous (Italian and Dalmatian) aloglothic elements, the dictionary also contains an impressive number of new words, arising from the author's creative linguistic activity. They make a set of derivatives and compounds - most frequently *nomen agentis* - that are either derived or composed.

Lexical analysis, as well as the analysis of Matijašević's lexicographic procedures, demonstrates that as far as the accomplishments on the right - Croatian - side of the dictionary are concerned, his *Dictionarium* can justly be compared to older, but also younger lexicographic works of the Dubrovnik lexicographic circle. Having in mind the prestigious status of this circle in the history of Croatian lexicography, it is reasonable to argue that *Dictionarium* is a significant contribution to Croatian lexicography.

Ključne riječi: hrvatska leksikografija, leksikografska metoda, leksik, dubrovački idiom, 18. stoljeće, Đuro Matijašević.

Key words: Croatian lexicography, lexicographic method, lexis, the Dubrovnik idiom, the 18th century, Đuro Matijašević.

